

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра психодіагностики та клінічної психології

ВПЛИВ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ

Кваліфікаційна робота

Студентки 2 року ОР Магістр

(спеціальність 053

«Психологія»,

освітня програма «Психологія»,

заочна форма навчання)

Бондар Ганни Олександрівни

Науковий керівник:

доктор філософії (PhD),

асистент кафедри соціальної
психології

Павлюк Оксана Дмитрівна

Роботу рекомендовано до захисту на

ЕК №_ Протокол №

_____ від

_____ року

Завідувачка кафедри соціальної психології

_____ **Тетяна ТРАВЕРСЕ**

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ.....	8
1.1.	Поняття та структура психотипу особистості.....	8
1.2.	Класифікації психотипів у сучасній психології.....	16
1.3.	Взаємозв'язок психотипу та поведінки в соціальних групах.....	25
	Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2.	МЕТОДОЛОГІЧНО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ.....	35
2.1.	Характеристика вибірки та організації емпіричного дослідження впливу психотипу особистості на поведінку в соціальній групі.....	35
2.2.	Методи та методики дослідження психотипу й особливостей поведінки в групі.....	37
2.3.	Аналіз результатів дослідження впливу психотипу особистості на поведінку в соціальній групі.....	42
	Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3.	ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ З УРАХУВАННЯМ ПСИХОТИПІВ.....	67
3.1.	Аналіз проблемних аспектів групової взаємодії представників різних психотипів.....	67
3.2.	Розробка та обґрунтування програми оптимізації взаємодії в соціальній групі.....	70
3.3.	Практичні рекомендації щодо оптимізації взаємодії особистості в соціальній групі.....	81
	Висновки до розділу 3.....	84
	ВИСНОВКИ.....	86
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
	ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Сучасне суспільство характеризується високою динамічністю соціальних процесів, зростанням ролі міжособистісної взаємодії та необхідністю ефективної співпраці в різних соціальних групах. Успішність функціонування колективів значною мірою залежить від психологічних особливостей їхніх учасників, зокрема від психотипу особистості, що визначає стиль комунікації, рівень толерантності, схильність до лідерства чи підпорядкування, а також способи вирішення конфліктних ситуацій.

Вивчення впливу психотипу на поведінку особистості в соціальних групах дозволяє глибше зрозуміти механізми групової динаміки, прогнозувати можливі труднощі у взаємодії та розробляти психокорекційні програми, спрямовані на підвищення ефективності комунікації та згуртованості колективу.

Актуальність проблеми також зумовлена потребою практичної психології та педагогіки у розробці дієвих методик оптимізації взаємодії в групах, адже від гармонійності міжособистісних відносин залежить як емоційне благополуччя людини, так і результативність спільної діяльності.

Проблема психотипології особистості та її впливу на поведінку в соціальних групах розглядалася низкою українських та зарубіжних дослідників.

Серед українських науковців варто відзначити праці І. Булах, Л. Бурлачука, О. Донченко, С. Максименка, Н. Пов'якель, Т. Титаренко, де висвітлювалися питання типології особистості, соціально-психологічної адаптації та групової взаємодії.

Серед іноземних дослідників цією тематикою займалися Г. Айзенк, П. Коста, Е. Фромм, Д. МакКрей, Д. Майерс, К. Леонгард, Р. Кеттелл, К. Юнг, які заклали підґрунтя сучасних уявлень про психотипи, акцентуації та «Велику п'ятірку» особистісних рис.

Окремі дослідження присвячені впливу психотипів на особливості комунікації, лідерську поведінку та схильність до конфліктів у групах (Г. Айзенк, М. Андерсон, К. Леонгард, М. Лугман, Д. Майерс, Г. Парк, Г. Тайфел). Українські психологи (С. Голев, К. Васюк, М. Кузнецов, А. Мельничук, Н. Миско, В. Суханов, Л. Шапіро) акцентували увагу на ролі індивідуально-психологічних особливостей у формуванні міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації.

Водночас маловивченими залишаються питання практичного застосування психотипологічного підходу для оптимізації групової взаємодії та корекції деструктивних форм поведінки в колективах. Недостатньо досліджено й те, яким чином врахування психотипу може виступати предиктором ефективності соціальної адаптації, згуртованості групи та зниження конфліктності.

Мета дослідження: проаналізувати залежність особливостей поведінки в соціальній групі від психотипу особистості.

Завдання дослідження.

1. Здійснити аналіз поняття та структури психотипу особистості.
2. Дослідити класифікації психотипів у сучасній психології.
3. Виявити взаємозв'язок психотипу та поведінки в соціальних групах.
4. Провести методологічно-емпіричне дослідження впливу психотипу й особливостей поведінки в групі.
5. Розробити та обґрунтувати програму оптимізації взаємодії в соціальній групі.

Об'єкт дослідження: психотип особистості.

Предмет дослідження: вплив психотипу особистості на поведінку в соціальній групі.

Гіпотеза дослідження: існує статистично значущий взаємозв'язок між психотипом особистості та особливостями поведінки людини в соціальній групі: представники емоційно-чутливих, екзальтованих і соціально орієнтованих психотипів виявляють вищий рівень адаптованості,

комунікативної активності, толерантності та схильності до конструктивної взаємодії, ніж особи з переважанням імпульсивних або інтровертованих рис.

Методи дослідження.

Для вирішення окреслених завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження.

- теоретичні: аналіз, синтез й узагальнення під час розгляду викладених у науковій літературі матеріалів щодо сучасного стану досліджуваної проблеми й опрацювання отриманих результатів;

- емпіричні: застосовано анкетування та психодіагностичне тестування із використанням таких інструментів:

- опитувальник для визначення акцентуацій характеру та темпераменту за методикою Л. Шмішека;

- п'ятифакторний опитувальник особистісних рис (модель «Великої п'ятірки» Р. МакКрає та П. Коста в адаптації Л. Бурлачука);

- експрес-опитувальник «Показники толерантності» (авторська розробка С. Пеклич);

- методика вивчення спрямованості особистості, розроблена Б. Бассом.

Обробка результатів здійснювалася методом математичної статистики (Jamovi), застосовувався метод лінійної кореляції за r-Пірсоном, підрахунки результатів дослідження проводилися за допомогою комп'ютерної програми Numbers for Pages.

Дослідницька вибірка.

У дослідженні взяли участь 100 респондентів, серед яких 37 жінок та 63 чоловіка, віком від 22 до 59 років. Опитування проводилося у форматі онлайн із використанням Google-Form.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- визначено особливості впливу психотипу особистості на характер поведінки в соціальній групі;

розроблено та апробовано програму оптимізації групової взаємодії з урахуванням психотипологічних відмінностей.

набули подальшого розвитку положення про:

роль індивідуально-психологічних характеристик у формуванні стилю міжособистісної взаємодії;

взаємозв'язок психотипу та рівня ефективності соціальної адаптації особистості;

можливості практичного застосування психотипологічного підходу в психологічній та педагогічній роботі.

Апробація результатів: опубліковано статтю «Вивчення проблеми впливу психотипу особистості та особистісної ідентичності на поведінку в групі» у збірнику до IV круглого столу «Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі» та тези «Вплив психотипу особистості на поведінку в соціальній групі в умовах війни» до Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи».

Практичне значення роботи полягає в тому, що одержані результати та висновки можуть бути використані практичними психологами, соціальними педагогами та психотерапевтами у процесі оптимізації взаємодії в соціальних групах з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості. Розроблена програма може слугувати основою для проведення тренінгів, групових занять та корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на підвищення ефективності комунікації, зниження конфліктності та розвиток конструктивних форм співпраці між представниками різних психотипів.

Достовірність і обґрунтованість наукових результатів забезпечено обґрунтованим вибором основних припущень і обмежень, прийнятих за вихідні, при формулюванні мети та завдань роботи; використанням репрезентативної вибірки та сучасного, валідного та надійного емпіричного інструментарію, а також апробованих та прийнятих у сучасній науці методів математико- статистичного аналізу даних, коректним доббором використаних

показників і критеріїв; поєднанням теоретичного аналізу з проведенням емпіричного дослідження.

Структура та обсяг роботи.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 81 найменування, з них – 11 іноземною мовою, та 6 додатків. Дослідження містить 12 таблиць і 1 рисунка. Основний зміст викладено на - 88 сторінках комп'ютерного набору. Повний обсяг роботи становить 130 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ

1.1. Поняття та структура психотипу особистості

Вивченням та дослідженням темпераменту займалися багато вітчизняних та закордонних науковців, зокрема, серед них, є Г. Айзенк, М. Андерсон, К. Васюк, С. Голєв, М. Кузнєцов, К. Леонгард, М. Лугман, Д. Майерс, А. Мельничук, Н. Миско, Г. Парк, В. Суханов, Г. Тайфел, Л. Шапіро та інші.

У сучасній психології вчені значну увагу приділяють дослідженню індивідуальних особливостей людини, що зумовлюють її поведінку, стиль спілкування та способи реагування на життєві ситуації. Одним із важливих понять у цьому контексті є психотип особистості – узагальнена характеристика внутрішніх якостей людини, яка поєднує в собі стійкі риси характеру, темпераменту, емоційно-вольової сфери та когнітивних процесів. Вивчення психотипів дозволяє краще зрозуміти природу індивідуальних відмінностей, прогнозувати поведінку особистості у різних ситуаціях та ефективніше організувати міжособистісні взаємини [2; 5; 49; 51].

Неможливо скласти повний психологічний портрет особистості, ігноруючи її індивідуальні властивості. Будь-які риси особистості формуються під впливом як унікального життєвого досвіду, так і спадкових генетичних програм. Протягом індивідуальної історії людина проходить процес соціалізації та набуває нових властивостей, проте стати повноцінною особистістю і суб'єктом діяльності можливо лише на основі індивідуальних структур психіки.

Взаємозв'язок між індивідуальними властивостями та особистісними характеристиками на сьогодні визначається переважно через різні наукові гіпотези. Сучасні дослідження близнюків показують, що емоційна стабільність,

екстраверсія, альтруїзм та сором'язливість мають значний спадковий компонент. Генетично детермінованими є також такі особливості, як відчуженість, агресивність, прагнення до досягнень, лідерські здібності, уява та суб'єктивне відчуття благополуччя. Індивідуальні властивості формують безпосередню феноменальну картину поведінки людини у реальному житті.

Н. Атаманчук виділяє дві основні функції індивідних властивостей. Перша – функція збереження, яка визначає діапазон динамічних та енергетичних показників людини, її ресурсні можливості. Друга – функція зміни, що полягає у визначенні темпів переходу індивіда від одного стану до іншого, від однієї емоції до іншої, а також від одних операцій, умінь і навичок до інших, забезпечуючи тим самим гнучкість та адаптивність поведінки [1, с. 66].

Автор зазначає, що при аналізі індивідних властивостей слід зазначити існування складних зв'язків між різними рівнями первинних і вторинних характеристик особистості. Так, встановлено взаємозв'язки між конституцією та сензитивністю, а також між нейродинамічними властивостями та темпераментом. При цьому зв'язки між різними рівнями індивідних властивостей – конституційними, нейродинамічними та психодинамічними – виявляються нерівноцінними: нейродинамічні властивості несуть більш прогностичну інформацію щодо психодинамічних характеристик, ніж конституційні. Це свідчить про те, що структура індивідних властивостей є високорозвиненою, ієрархічно організованою та стабільною системою [1, с. 78].

Л. Велитченко, розглядавши теорію дослідження психотипів за Г. Айзенком, прийшов до висновку, що видатний науковець дотримувався точки зору, що вплив зовнішнього середовища має мінімальне значення у формуванні особистості. На його думку, генетичні фактори визначають поведінку індивіда значно більше, ніж дитячий досвід або соціальні враження. Науковець вважав, що невротичні симптоми виникають під впливом поєднання спадкових особливостей та певного досвіду, що призводить до формування

сильних емоційних реакцій на специфічні стимули. При цьому він підкреслював: «Генетично детермінована лише схильність (диспозиція) особи реагувати і діяти певним чином у відповідних ситуаціях». Згідно з цією концепцією, для особистості з високою вразливістю важливо уникати потенційно травматичних ситуацій та поступово засвоювати поведінкові стратегії, які відповідають соціальним нормам [7, с. 219].

М. Моначин трактує характер як одну з ключових властивостей особистості, що формується під безпосереднім впливом суспільства та взаємодії з іншими людьми. Характер визначається як система стійких індивідуальних рис, які проявляються в діяльності та спілкуванні і зумовлюють типові способи поведінки та емоційного реагування. До його складу входять властивості, що накладають особливий відбиток на поведінку індивіда та відображають специфічне ставлення до світу, оточуючих і самого себе [39, с. 36].

Термін «сильний характер» описує особистість із чітко визначеними рисами, здатну долати перешкоди, тоді як «безхарактерна людина» позбавлена внутрішньої визначеності, і її вчинки більше залежать від обставин, ніж від власних переконань. Характер проявляє стійкість ставлення людини до того, що вона вважає важливим і цінним, і не залежить суттєво від виду діяльності. Основну роль у його формуванні відіграють соціальні умови. Одним із важливих показників характеру є воля – здатність досягати поставлених цілей, долаючи перешкоди [39, с. 43].

На думку, Л. Степаненко, для всіх типологій характерів можна виділити низку спільних положень [52, с. 125]:

1. Раннє формування та стабільність: характер формується відносно рано в онтогенезі і протягом подальшого життя проявляється як відносно стабільна система особистісних рис.

2. Взаємозв'язок рис: окремі риси, що складають характер, знаходяться у закономірному взаємозв'язку, формуючи цілісну структуру особистості.

3. Типізація на основі рис: визначення ключових рис характеру дозволяє класифікувати людей за певними групами або типами.

4. Знання психотипів особистості має велике значення для практики ділового спілкування, оскільки воно дозволяє точно розуміти людей, визначати їхні позитивні та негативні риси, а також підказує, як правильно будувати з ними взаємини, що сприяє більш ефективній співпраці з діловими партнерами.

I. Ревякіної зауважує, що відомий німецький психіатр К. Леонгард зазначав, що у 20–50 % людей деякі риси характеру настільки виражені (акцентуовані), що за певних обставин можуть призводити до однотипних конфліктів або нервових зривів. Акцентуація характеру – це надмірний розвиток окремих рис на шкоду іншим, що ускладнює взаємодію з оточенням. Ступінь виявленості акцентуацій може варіюватися від легкої, помітної лише близькому оточенню, до крайніх форм, коли виникає питання про наявність психопатії [49, с. 20].

Психопатія відрізняється від акцентуації тим, що є хворобливим порушенням характеру за збереженого інтелекту, різко порушує соціальні взаємини та може становити небезпеку для оточуючих. На відміну від психопатії, акцентуації характеру проявляються не постійно і з віком можуть зменшуватися, наближаючись до норми.

Концепція Леонгарда ґрунтується на поділі рис особистості на основні та додаткові. Основні риси формують ядро особистості, визначають її розвиток, адаптацію та психічне здоров'я. Якщо основні риси набувають надмірного розвитку, вони стають домінантними, накладають свій відбиток на всі прояви особистості та за певних умов можуть порушити її цілісну структуру [49, с. 21].

Психотипи (психологічні типи) – це умовне позначення стійких моделей поведінки людини в повсякденних ситуаціях. Часто поняття психотипу

пов'язують із темпераментом та характером. Хоч ці три категорії описують особистість, між ними існують принципові відмінності.

В. Суханов зазначає, що темперамент зазвичай є стабільним протягом життя та визначається індивідуальними особливостями психіки, зокрема рівнем екстраверсії та швидкістю й інтенсивністю реакцій на зовнішній світ. Характер більш пластичний і залежить від виховання, соціального оточення та життєвого досвіду [55, с. 34].

Психотип відображає певні стійкі звички та поведінкові патерни. Наприклад, одні люди завжди поспішають, переживають і легко виходять із себе, проте швидко заспокоюються та вибачаються. Інші діють повільно, обдумують кожен крок і практично не реагують на зовнішні подразники, але тривалий час можуть накопичувати внутрішню образу та невдоволення.

Л. Шапіро займався дослідженням поняття психотипу та надає визначення поняття «Психотип особистості», за Г. Айзенком, – це сукупність сталих психологічних особливостей людини, які визначають її поведінку, мислення, емоційні реакції та спосіб взаємодії зі світом. Це специфічна структура особистості, яка включає певні риси характеру, темперамент, цінності та мотивацію, що проявляються в реакціях на події та у стосунках з іншими людьми [66, с. 44].

Науковці зійшлися на спільному понятті визначення психотипу та зазначають, що психотип особистості – це сукупність стабільних психічних характеристик і властивостей індивіда, що визначають його поведінку, спосіб сприйняття світу та стиль міжособистісної взаємодії [4; 10; 29; 42; 50].

Дж. Коннор-Сміт також займався дослідженням теми психотипів особистості та прийшов до висновку, що за К. Леонгардом та Л. Шмішек, психотип особистості розглядається як стабільна, константна система яскраво виражених рис характеру, які формують унікальний стиль поведінки індивіда та визначають його способи реагування на різні життєві ситуації. Ці риси не є патологічними, проте вони можуть істотно впливати на процеси соціальної та

психологічної адаптації, взаємодію з іншими людьми та ефективність діяльності в різних сферах життя. Психотип визначає як позитивні, так і негативні тенденції поведінки, відображає індивідуальні особливості емоційної регуляції, схильність до певних стратегій прийняття рішень, рівень активності та комунікабельності [71, с. 1081].

Тож, психотип виступає як фундаментальна характеристика особистості, що інтегрує психологічні, емоційні та поведінкові аспекти і дозволяє прогнозувати індивідуальні реакції на зовнішні та внутрішні стимули, а також оцінювати потенційні труднощі в адаптації та міжособистісних стосунках.

Г. Парк розкриває поняття психотипу за К. Юнгом, психотип особистості визначається як певна спрямованість психіки – екстравертна або інтровертна – у поєднанні з домінуючими психічними функціями: мислення, почуття, інтуїція та відчуття. Така структура психотипу формує унікальний стиль сприйняття світу, обробки інформації та реагування на зовнішні та внутрішні подразники [75, с. 210].

Екстравертні психотипи орієнтовані на зовнішнє середовище, активну взаємодію з оточенням і соціальні контакти, тоді як інтровертні – на внутрішній світ, власні думки та рефлексію. Домінуюча психічна функція визначає основний спосіб пізнання та оцінки подій: мислення орієнтує на логіку та аналіз, почуття – на оцінку через цінності та емоції, інтуїція – на передбачення та пошук можливостей, а відчуття – на конкретні факти та реалії.

Психотип за Юнгом не лише описує структуру психіки, а й пояснює індивідуальні особливості поведінки, стилі прийняття рішень, емоційну реактивність та способи взаємодії з іншими людьми. Його підхід закладає основу для подальших типологій, таких як MBTI, що дозволяють більш детально класифікувати особистість у сучасній психології [75, с. 211].

У гуманістичній психології психотип визначається як інтегрована структура особистості, яка відображає способи самореалізації, потреби, цінності та потенціал розвитку індивіда. Він розглядається у контексті взаємодії

з навколишнім світом і здатності людини гармонійно поєднувати внутрішні ресурси з вимогами соціального середовища. Такий підхід підкреслює позитивні аспекти психотипу, його роль у розвитку життєвих стратегій та досягненні особистісного потенціалу.

За Е. Сміт, з точки зору когнітивно-поведінкової психології, психотип – це стабільна комбінація когнітивних схем, автоматизованих переконань і типових патернів мислення, що визначають стиль реагування на події та формують поведінкові стратегії. Він відображає, як індивід сприймає, інтерпретує і оцінює події, яким чином обирає способи дії та адаптується до зовнішніх і внутрішніх вимог. Усвідомлення цих типових патернів є ключем до ефективної психокорекції, розвитку стресостійкості та оптимізації міжособистісної взаємодії [79, с. 322].

На думку К. Васюк, у сучасній психодіагностиці психотип розглядається як систематизована комбінація психічних, емоційних і поведінкових характеристик індивіда, що формує стабільні моделі реакцій на зовнішні та внутрішні подразники. Такий підхід дозволяє не лише описувати особистість, а й прогнозувати її поведінку, взаємодію з оточенням та ефективність адаптаційних процесів у різних життєвих ситуаціях. Психотип у цьому контексті виступає важливим інструментом психодіагностики, що сприяє індивідуалізації психологічного супроводу та корекційних заходів [5, с. 500].

Н. Миско зазначає, що психологічний тип особистості визначається як поєднання характерних рис індивіда, що дозволяє віднести його до певної умовної групи за визначеним критерієм. При цьому акцент робиться на найсуттєвішій ознаці, яка відіграє провідну роль у формуванні поведінки. Знання типових характеристик партнера дає змогу оптимізувати стратегії взаємодії з ним, підвищуючи ефективність досягнення цілей ділового спілкування [36, с. 38].

Психотип включає в себе три компоненти.

Перший компонент – «малюнок особистості» – охоплює сукупність рис, що проявляються в однаковому ступені. За малюнком особистості можна оцінити основні якості людини та зрозуміти, як вона звикла діяти у повсякденному житті.

Другий компонент називають акцентуацією – це риси, що проявляються у стресових або небезпечних ситуаціях. Акцентуація часто є тією особливістю характеру, яка робить людину помітною або «особливою» для оточення. Такі риси не шкодять іншим, але час від часу можуть ускладнювати самостійну адаптацію до стресових умов. Концепцію акцентованих рис характеру розробив німецький психіатр і психолог Карл Леонгард, який вважав, що тип особистості визначається домінуючою акцентуацією.

Третій компонент психотипу – психопатія, або патологія характеру. Як зазначав У. Гембар, якщо риса характеру проявляється настільки, що заважає самому індивіду та його оточенню, це свідчить про психопатію [9, с. 25].

Для патології характеру характерні дві основні ознаки:

1. Відхилювані риси стійкі та проявляються у будь-яких ситуаціях, а не лише у стресових, як при акцентуації.
2. Спостерігаються симптоми соціальної дезадаптації – людина відчуває труднощі в пристосуванні до соціального середовища.

За У. Гембарем, при патології схильність до пригніченого стану проявляється у постійному сприйнятті світу у темних, песимістичних тонах. Минулі події викликають почуття провини за уявні помилки, теперішнє здається беззмістовним, а майбутнє – сповненим невдач. Поєднання песимізму з підвищеною вразливістю призводить до замкненості та уникання соціальних контактів, що і є проявом соціальної дезадаптації [9, с. 26].

Таким чином, психотип особистості визначається як відносно стабільна комбінація психічних, емоційних та поведінкових характеристик, що формує індивідуальний стиль реагування на зовнішні та внутрішні подразники. Психотип впливає на особливості сприймання ситуацій, вибір стратегій

поведінки та характер емоційних реакцій. Він зумовлює специфіку міжособистісної взаємодії, визначає роль індивіда в групі та спосіб адаптації до соціальних вимог. Розуміння особливостей психотипів дає змогу пояснити різні моделі поведінки та ефективніше прогнозувати динаміку групових процесів.

1.2. Класифікації психотипів у сучасній психології

Дослідження психотипів особистості є одним із ключових напрямів сучасної психології, оскільки дозволяє систематизувати різноманіття індивідуальних особливостей та прогнозувати поведінкові реакції людини в різних ситуаціях. У сучасній науці психотипи розглядаються не як патологічні прояви, а як закономірні варіанти функціонування психіки, що визначають стиль сприйняття світу, способи взаємодії з оточенням та адаптаційні механізми.

Різні психологічні школи пропонують власні системи класифікації психотипів, які відображають специфіку їхніх теоретичних підходів: від психоаналітичних концепцій і аналітичної психології Юнга до сучасних моделей, таких як MBTI, Еннеаграма, психосинтез та когнітивно-поведінкова терапія. Крім того, увага сучасної психології приділяється як структурним аспектам психіки, так і мотиваційним, емоційним та ціннісним компонентам особистості, що забезпечує комплексний підхід до її вивчення.

Вивчення класифікацій психотипів у сучасній психології є важливим для розвитку практичних навичок у сфері міжособистісної взаємодії, організації командної роботи та психологічного консультування. Це дозволяє не лише глибше розуміти індивідуальні особливості, а й застосовувати знання у професійній діяльності для підвищення ефективності комунікації та адаптації людини у соціальному середовищі.

А. Курова вважає, що структура психотипу охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів: біологічно зумовлені властивості нервової

системи (темперамент), соціально сформовані риси характеру, особливості емоційної регуляції, когнітивні стилі мислення, а також механізми адаптації та саморегуляції. Сукупність цих елементів створює цілісну систему, яка визначає унікальність особистості та її індивідуальний шлях розвитку [33, с. 11].

В роботі М. Андерсен, темперамент трактується як сукупність індивідуальних властивостей психіки, за допомогою темпераменту характеризується динаміка психічної діяльності. Темперамент та особливості його формування почали вивчати видатні науковці ще до нашої ери. У зв'язку з цим, темперамент особистості закладено на генотипному рівні, кожна новонароджена дитина вже народжується індивідуальністю зі своїм індивідуальним темпераментом [70, с. 83].

Н. Резнік зазначає, що найбільш стійкою характеристикою є темперамент особистості. Впродовж життя він майже не змінюється. Темперамент особистості може виявлятися в усіх сферах життєдіяльності, він характеризує динамічні психічні особливості особистості, за показниками емоційності, інтенсивності, енергійності, темпу, ритму, швидкості [50, с. 44].

Різноманітність класифікацій у процесі свого формування вражає. Дослідники намагалися якимось чином структурувати різноманітні види поведінки, які мають схожість в фізіологічних функціях та розходженнями в статурі людей. Людству давно стало відомо, що психічні процеси та їх протікання та поведінка людини залежать від нервової системи та її функціональних процесів [17; 26; 38; 41].

У нашій роботі ми будемо спиратися на класифікацію акцентуації характеру і темпераменту Л. Шмішека, який трактує теорію акцентуацій характеру, як стійких, виражених рис, які межують із варіантами норми, але можуть створювати певні складнощі в адаптації, особливо в стресових чи конфліктних ситуаціях. Акцентуація, на думку автора, це не патологія, але сильніша вираженість окремих рис, які можуть проявлятися більше ніж зазвичай.

У своїй класифікації Л. Шмішек, спираючись на ідеї К. Леонгарда, виділив низку типів акцентуацій характеру, які відображають домінуючі та найбільш яскраво виражені риси особистості. Вони не є патологією, але при певних умовах можуть ускладнювати міжособистісні стосунки та процес адаптації [17, с. 20].

До найбільш поширених типів належать:

Гіпертимний тип характеризується підвищеним життєвим тонусом, енергійністю, товариськістю, оптимістичним ставленням до подій. Такі особистості легко вступають у контакт, прагнуть нових вражень, але водночас схильні до імпульсивності та недооцінки труднощів.

Дистимічний тип відрізняється схильністю до зниженого настрою, замкненістю, серйозністю та схильністю до самоаналізу. Люди цього типу часто обережні, відповідальні, однак нерідко демонструють песимізм і надмірну повільність.

Циклоїдний тип проявляється у чергуванні фаз емоційного підйому та спаду. У періоди піднесення такі особистості активні, комунікабельні та життєрадісні, тоді як у фазі спаду стають замкненими, дратівливими та схильними до зниження працездатності.

Застрагаючий тип вирізняється тривалою фіксацією на певних переживаннях, особливо на образах та несправедливості. Такі люди цілеспрямовані, наполегливі, але можуть бути образливими, схильними до конфліктів і мстивості.

Збудливий (експлозивний) тип характеризується імпульсивністю, емоційною нестійкістю та схильністю до агресивних реакцій. Його представники відзначаються рішучістю та прямолінійністю, але у складних ситуаціях часто втрачають самоконтроль [17, с. 21].

Емотивний тип відрізняється високою чутливістю, співчутливістю та доброзичливістю. Такі люди віддані, уважні до інших, але водночас надто вразливі й схильні до тривалих емоційних переживань.

Екзальтований тип проявляється у схильності до яскравих емоційних реакцій, піднесеного настрою, захопленості й ентузіазму. Разом із тим він може супроводжуватися надмірною емоційністю, різкими змінами настрою.

Тривожний тип визначається невпевненістю в собі, підвищеною обережністю та схильністю до переживання почуття провини. Такі особистості сумлінні, старанні, але надто вразливі й часто уникають відповідальності.

Демонстративний тип вирізняється прагненням до визнання, яскраво вираженою потребою бути в центрі уваги, артистизмом і здатністю справляти сильне враження на оточення. Водночас для нього характерна схильність до перебільшень і певна егоцентричність.

Педантичний тип характеризується підвищеною точністю, акуратністю, схильністю до порядку й дисципліни. Такі люди відзначаються сумлінністю та надійністю, але часто проявляють надмірну обережність і схильність до формалізму [17, с. 23].

Ця типологія дозволяє зрозуміти, які саме риси особистості є провідними у конкретної людини, а також допомагає прогнозувати її поведінку в різних життєвих ситуаціях. Використання класифікації акцентуацій науковця є цінним інструментом у практичній психології, зокрема у діагностичній та корекційній роботі.

Проте, існує значна кількість і інших класифікацій психотипів. Розглянемо найбільш поширені з них.

О. Козлова зазначає, що людська психіка завжди залишалася складним і багатовимірним феноменом, дослідження якого привертало увагу психологів, філософів та науковців. Одним із найбільш результативних підходів до вивчення особистості є концепція психічних типів, оскільки вона дозволяє систематизувати різноманіття індивідуальних характеристик та сприяє глибшому розумінню себе й інших [21, с. 78].

Швейцарський психіатр К. Юнг зробив суттєвий внесок у розвиток цієї концепції. Крім формулювання теорії архетипів, він уперше ввів у науковий

обіг поняття «екстраверт» та «інтроверт», які стали ключовими категоріями його теорії. Юнг обґрунтовував, що поведінка особистості визначається спрямованістю на зовнішній світ (екстраверсія) або внутрішній світ (інтроверсія). Водночас його концепція мала значно ширший характер. Юнг виділив чотири базові психологічні функції – відчуття, інтуїцію, мислення та сприйняття, – розвиток і співвідношення яких у конкретної особистості визначає її індивідуальність [21, с. 80].

Подальші дослідження психічних типів здійснили такі психологи, як І. Бріггс-Майєрс та К. Бріггс, які створили модель MBTI (Myers-Briggs Type Indicator). Ця модель базується на чотирьох дихотоміях: екстраверсія/інтроверсія, сприйняття/інтуїція, мислення/почуття, судження/сприйняття, і широко застосовується для особистісного розвитку, організації командної роботи та навчання [81, с. 103].

Сучасні психологічні дослідження підтверджують, що особистість може класифікуватися за типологічними ознаками, проте ці категорії не є абсолютними. Вони скоріше визначають спектр рис, що представлені в різному співвідношенні у кожної конкретної особистості.

К. Мілютіна зазначає, що знання психічних типів виступає ефективним інструментом для оптимізації міжособистісної взаємодії, розвитку особистісного потенціалу та підвищення ефективності в різних сферах діяльності. Воно сприяє покращенню комунікації, визначенню найбільш продуктивних форм діяльності та розумінню сфер життя, що можуть приносити особисте задоволення. Концепція психічних типів дозволяє науково обґрунтовано аналізувати взаємодію різних аспектів особистості та їхній вплив на поведінку та сприйняття світу. Від класичних досліджень Юнга до сучасних типологічних моделей, ця концепція демонструє прагнення людства до системного розуміння внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають індивідуальне буття [38, с. 46].

С. Голєв, представляє у своєму дослідженні теорію темпераменту Г. Айзенка, який виділяє чотири фундаментальних типів темпераменту: меланхолік, флегматик, холерик та сангвінік. Охарактеризуємо кожний тип темпераменту [10, с. 16].

Перший тип – меланхолік. Даний тип темпераменту характеризується високим рівнем чуттєвості та нестійким станом нервової системи. Рухливість нервової системи знижена, при цьому процеси гальмування та збудження ослаблене.

Меланхолічному типу важко сприймати недоліки близьких людей, важко адаптуватися до складних умов. При цьому меланхоліка робить дуже добрим його підвищена чуттєвість, він може бути толерантним та мирним. Меланхолік виявляється самим відданим партнерам у сімейній парі.

Другий тип темпераменту – флегматик. Людина з даним типом темпераменту має врівноважену нервову систему, проте процеси гальмування та збудження у флегматика має повільний тип реагування [10, с. 20].

Флегматик повільно пристосовується до умов навколишнього середовища, він нікуди не поспішає, зберігає спокій. Флегматику не подобається змінювати свої інтереси, звички, загалом умови життя, які вже є усталеними. Сильна нервова система допомагає флегматику зберігати спокій у важких життєвих ситуаціях та кризах.

Третій тип темпераменту – холерик. Даний тип темпераменту має неврівноважену нервову систему. Процеси гальмування ослаблені, а процеси збудження мають рухливий та бурхливий характер [10, с. 22].

Холерик має двоякий нервовий склад: малотривалий при процесах гальмування та сильний при процесах збудження. Адаптуватися до нових обставин йому важко. Холерик дуже запальний, нестримний, частіше всього, йому важко тримати себе в руках та опанувати себе. При цьому він є дуже енергійним, кмітливим, винахідливим, швидким у діях та рішеннях.

Четвертий тип темпераменту – сангвінік. Сангвінічний тип темпераменту характеризується як врівноважений, витривалий, такий, що має рухливий тип нервової системи. Процеси збудження та гальмування є добре врівноваженими, працездатними та рухливими. Сангвінік не боїться складних життєвих ситуацій, легко адаптується до нових умов середовища, є дуже енергійним [10, с. 25].

Дослідження психотипів дозволяє виявити різні підходи до структурування особистості, її поведінки, мотивації та взаємодії зі світом. Різні психологічні школи пропонують власні концептуальні моделі психотипів, що підкреслюють різні аспекти індивідуальності.

Психоаналітичний підхід, представлений З. Фройдом та сучасними напрямками психоаналізу, акцентує увагу на впливі ранніх психосексуальних стадій розвитку на формування особистості. Фройд виділяв кілька типів особистості, що відповідають певним стадіям: оральний тип характеризується залежністю, потребою в увазі та схильністю до споживання; анальний тип відзначається високим рівнем контролю, організованістю та іноді впертістю; фалічний тип проявляє демонстративність та прагнення бути в центрі уваги; латентний і генітальний типи відповідають зрілій особистості, для якої характерна інтеграція психічних процесів та здатність до повноцінної соціальної взаємодії [76, с. 25].

На основі типології К. Юнга, І. Бріггс Майерс та К. Бріггс розробили Myers-Briggs Type Indicator (MBTI), який класифікує особистість за 16 психотипами на основі чотирьох дихотомій: екстраверсія/інтроверсія (E/I), сенсорика/інтуїція (S/N), мислення/почуття (T/F) та судження/сприйняття (J/P). Поєднання цих дихотомій формує унікальні психотипи, такі як INTJ (Стратег, аналітик), ENFP (Творець, ентузіаст) або ISTJ (Адміністратор, системник), що демонструють різні моделі сприйняття світу, прийняття рішень та взаємодії з оточенням [10, с. 16].

У гуманістичній психології акцент робиться на розвитку особистості та її здатності до самореалізації. К. Роджерс не пропонував суворих типологій,

проте його концепція «функціонально повної особистості» описує індивіда, який живе в гармонії із собою та максимально реалізує власний потенціал. А. Маслоу визначав самоактуалізовану особистість як кінцеву мету розвитку індивіда, орієнтуючись на розвиток внутрішніх ресурсів та досягнення особистого потенціалу [2, с. 75].

У рамках транзактного аналізу Е. Берн запропонував виділяти три основні стани Я: Батько, Дорослий, Дитина, у яких особистість може «застрягати». Ці стани формують типові моделі поведінки та взаємодії з оточенням, впливаючи на стиль комунікації, прийняття рішень та міжособистісні взаємини [74, с. 98].

За П. Горностає, гештальт-психологія уникає суворої типології особистості, проте надає можливість умовно класифікувати індивідів за стилем контакту з оточенням, наприклад, інтровертованими або екстравертованими, а також за домінуючими способами взаємодії – унікальними, агресивними чи адаптивними. Крім того, гештальт-психологія дозволяє визначати типові механізми переривання контакту, такі як інтроекція, проекція, ретрофлексія та дефлексія, що впливають на поведінку та способи реагування особистості [13, с. 167].

За Т. Кириленко, у рамках позитивної психотерапії виділяються п'ять основних психічних факторів, які формують психотип: тіло, досягнення, контакт, фантазія та зміст/цінності. Домінування одного з цих факторів визначає особистісний стиль переживання, способи адаптації та використовувані захисні механізми, що впливає на спосіб взаємодії з навколишнім світом та внутрішній психічний баланс індивіда [20, с. 65].

О. Коробанова прийшла до висновку, що модель Еннеаграми передбачає виділення дев'яти типів особистості, кожен із яких має характерне «крило» та специфічну стратегію психологічного захисту. Така структура дозволяє детально аналізувати мотиваційні особливості індивіда та прогнозувати його поведінкові й емоційні реакції. Дев'ять типів включають: перфекціоніст,

помічник, досягатор, індивідуаліст, спостерігач, лояліст, епікуреєць, лідер та миротворець [27, с. 146].

За Ю. Михальською, психосинтез пропонує оцінювати особистість за ступенем ідентифікації з різними рівнями Я: Низьке Я, яке пов'язане з інстинктами та автоматизмами; Середнє Я, що відповідає особистісному рівню; та Вище Я, яке відображає потенціал і духовний вектор розвитку. Такий підхід дозволяє інтегрувати різні аспекти психіки та спрямовувати розвиток особистості на самореалізацію [37, с. 418].

С. Горбенко пише, що і хоча когнітивно-поведінкова терапія формально не пропонує типології особистості, вона виділяє типові когнітивні викривлення, які формують структуровані «розумові профілі». До таких викривлень належать катастрофізація, персоналізація, полярне мислення, обов'язковість тощо. Вивчення цих моделей дозволяє прогнозувати поведінкові реакції та розробляти індивідуальні стратегії психокорекції [11, с. 79].

З метою узагальнення розглянутих класифікацій, представимо їх у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнена класифікація психотипів особистості

Підхід	Основні психотипи / категорії	Основна ідея / характеристика
Класифікація Л. Шмішек	Гіпертимний, Дистимічний, Циклоїдний, Застрягаючий, Збудливий (експлозивний), Емотивний, Екзальтований, Тривожний, Демонстративний, Педантичний	Відображають домінуючі риси особистості; не патологія, але при певних умовах можуть ускладнювати адаптацію та міжособистісні стосунки
Класифікація домінуючого психічного фактора	Тіло, Досягнення, Контакт, Фантазія, Зміст/Цінності	Домінування фактора визначає стиль переживання, адаптації та захисні механізми
Психоаналіз (Фройд)	Оральний, Анальний, Фалічний, Генітальний	Формування психотипів через стадії психосексуального розвитку
Аналітична	Інтроверт/Екстраверт + 4 функції	Структура психіки через орієнтацію

психологія (Юнг)	(мислення, почуття, інтуїція, відчуття)	та функції
МВТІ (типологія Юнга)	16 типів (INTJ, ENFP, ISTJ тощо)	Комбінація бінарних функцій: E/I, S/N, T/F, J/P
Гештальт-терапія	Стили контакту: уникаючий, агресивний, адаптивний	Типові механізми переривання контакту
Транзактний аналіз (Берн)	Стан Я: Батько, Дорослий, Дитина	Поведінкові моделі, що формуються взаємодією станів Я
Еннеаграма	9 типів: Перфекціоніст, Помічник, Досягатор, Індивідуаліст, Спостерігач, Лояліст, Епікуреєць, Лідер, Миротворець	Мотиваційні стратегії, базові страхи та бажання
Психосинтез (Ассаджіолі)	Низьке Я, Середнє Я, Вище Я	Ідентифікація з різними рівнями особистості
КПТ	Профілі когнітивних викривлень (катастрофізація, персоналізація, полярне мислення, обов'язковість)	Мислення як основа поведінки, типові патерни сприйняття

Таким чином, порівняння різних підходів демонструє, що психотипологічні концепції є цінним інструментом для розуміння особистості, прогнозування поведінки та підвищення ефективності міжособистісної взаємодії. Узагальнюючи, можна зазначити, що психотип визначає характерні моделі реагування людини, що виявляються у поведінці в різних ситуаціях. Ці моделі, у свою чергу, впливають на якість комунікації, стиль взаємодії та роль, яку індивід займає в групі. Знання особливостей психотипів допомагає точніше передбачати динаміку групових процесів, розподіл ролей та потенційні конфліктні зони. Отже, психотипологічний аналіз сприяє більш глибокому розумінню того, як особистісні особливості формують поведінку та взаємодію в колективі, підвищуючи ефективність спільної діяльності.

1.3. Взаємозв'язок психотипу та поведінки в соціальних групах

Психотип особистості визначає не лише індивідуальні моделі поведінки, а й спосіб взаємодії людини в соціальному середовищі. Різні психотипи

проявляють себе через характерні стилі спілкування, прийняття рішень, реагування на конфлікти та групові процеси. Розуміння взаємозв'язку між психотипом і поведінкою в соціальних групах дозволяє прогнозувати поведінкові реакції індивіда, підвищувати ефективність командної роботи та оптимізувати міжособистісну взаємодію. Аналіз цих закономірностей має практичне значення у психологічному консультуванні, управлінні колективами та соціально-психологічній підтримці індивідів у різних сферах життя.

О. Рахманов зазначає, що суспільство є складною соціальною системою, що складається з численних взаємопов'язаних елементів. Одним із базових структурних компонентів цієї системи виступають малі соціальні групи. Формування таких груп відбувається на основі як неформальних, так і формальних (наприклад, виробничих чи професійних) взаємодій між індивідами, які до них входять [48, с. 10].

Ефективність функціонування малої соціальної групи, її здатність досягати поставлених цілей і виконувати соціальні завдання значною мірою залежить від психологічної сумісності учасників. Кожен член групи має власний психотип, який визначає його індивідуальний стиль спілкування, поведінкові стратегії та способи реагування на конфлікти. Взаємодія різних психотипів формує унікальний динамічний клімат групи, впливає на прийняття рішень, координацію дій та рівень групової згуртованості.

За Л. Чорною, соціальна група – це стабільне, структуроване об'єднання людей, які взаємодіють між собою та залежать один від одного у процесі досягнення спільних цілей, задоволення інтересів і соціальних потреб. Люди об'єднуються у соціальні групи на основі спільних соціальних інтересів, які визначають їхні дії та поведінку. Формування таких груп відбувається з представників різних верств суспільства залежно від їхнього становища та ролі в соціальному житті. У будь-якому суспільстві існує певна кількість соціальних груп, утворення яких обумовлене [62, с. 74]:

- 1) спільною діяльністю (наприклад, професійні групи, зайняті у політичній, економічній чи духовній сферах);
- 2) спільним просторово-часовим існуванням (територією, середовищем, комунікацією);
- 3) груповими установками та орієнтаціями.

Мала соціальна група – це невелике за чисельністю об'єднання людей, учасники якого пов'язані спільною діяльністю та перебувають у постійному безпосередньому спілкуванні. Таке спілкування стає основою для формування емоційних зв'язків, особливих групових цінностей і норм поведінки [63, с. 29].

В. Чудновський узагальнює, що за концепцією Юнга, людина дуже рано виявляє власні уподобання, і чим більше вона їх усвідомлено чи несвідомо розвиває, тим більше на них орієнтується у поведінці. Водночас із часом можуть проявлятися риси, не властиві даному індивідууму. З віком поведінка людини стає більш складною та неоднозначною, проте уподобання завжди залишаються своєрідним центральним «комутатором», на який вона спирається у виборі дій і рішень [64, с. 11].

За П. Горностай, малі соціальні групи є ключовим елементом процесу соціалізації індивіда та його підготовки до життя в суспільстві. Вони виконують важливу соціально-психологічну функцію, відображаючи складні взаємовідносини, у які люди залучені, та трансформуючи їх у специфічні внутрішньогрупові зв'язки, що можуть мати національний, професійний чи сімейний характер. Кожен учасник групи потенційно може виступати лідером, проте ефективний лідер повинен поєднувати активність і ініціативність із достатньою автономністю, здатністю враховувати інтереси колективу, уособлюючи свої особисті цінності та завдання групи [12, с. 114].

Суттєвим показником особистості є її поведінка у групі, здатність встановлювати контакти та взаємодіяти з іншими людьми, дотримуватися норм і правил колективу. Процес взаємин особистості та групи є надзвичайно складним, і для його розуміння важливо враховувати як властивості індивіда,

який займає певний статус і позицію в групі, так і склад групи, характер її діяльності, рівень організації та внутрішні групові процеси [10, с. 18].

У психології використовують низку понять, що дозволяють визначити місце та особливості поведінки особистості у групі та ширших соціальних об'єднаннях. Найважливішими з них є статус, позиція та роль. Статус відображає визнання або невизнання особи, прояви поваги чи неповаги, симпатії або антипатії до неї з боку групи, колективу чи суспільства. Походить від латинського *status* – «становище», і визначає положення індивіда у системі міжособистісних відносин, його права, обов'язки та привілеї [14, с. 69].

В одній і тій же групі людина може мати різний статус. З огляду на складність соціальних взаємозв'язків виокремлюють економічний, правовий, професійний, політичний, особистісний та інші види статусів. Найбільш загальними є психологічний та соціальний статуси. Крім того, розрізняють заданий і досягнутий, формальний і неформальний, суб'єктивний і об'єктивний статус [14, с. 70].

С. Голєв вважає, що статус є поєднанням об'єктивного та суб'єктивного, особистісного, і виступає показником визнання значущості особистості групою чи суспільством. У статусі проявляються групові норми та цінності. Основними складовими статусу є авторитет і престиж особистості. Авторитет базується на властивостях і рисах людини, які суттєво переважають аналогічні якості інших членів групи. У сфері управлінської діяльності взаємини на рівні «керівник — підлеглий» формуються не стільки на основі об'єктивної цінності якостей людини, скільки їх суб'єктивної значущості для тих, хто взаємодіє [10, с. 75].

Позиція характеризує особистість як суб'єкта соціальних відносин та відображає сукупність її ставлення до життя в різних його аспектах. Позиція та роль особистості у соціальній групі визначають її ставлення до навколишнього середовища та спосіб взаємодії з іншими людьми. Позиція, що в перекладі з латини означає «становище», характеризує погляди, уявлення та установки особистості щодо умов її життєдіяльності [10, с. 81].

Науковці розрізняють два підходи до розуміння цього поняття: соціологічний, який трактує позицію як зовнішній аспект особистості, її місце у системі відносин, та психологічний, що розглядає позицію як внутрішній компонент структури особистості, який відображає реальне діяльне ставлення індивіда до подій та прояв його ціннісних орієнтацій [4; 20; 49; 53].

В. Суханов зауважує, що роль особистості у групі, що походить від французького слова «role» – «перелік», визначає соціальну та психологічну характеристику індивіда та спосіб його поведінки залежно від статусу і позиції у групі чи суспільстві. Кількість і різноманітність ролей визначаються числом соціальних груп, видів діяльності та відносин, у яких бере участь людина. Жодна роль не може повністю відобразити особистість, адже протягом життя індивід виконує безліч ролей, причому тривале повторення певних ролей сприяє їх закріпленню. Ролі класифікують на соціальні (професійні, соціально-демографічні), міжособистісні, активні (які реалізуються в конкретний момент), латентні (не виявляються у конкретній ситуації), організовані та стихійні [55, с. 35].

Роль має три аспекти: соціальний, який розглядає її як об'єктивний результат діяльності та суспільну значущість; психологічний, що визначає відповідність якостей індивіда вимогам ролі; та соціально-психологічний, який характеризує глибину розуміння, прийняття і відповідальність у виконанні ролі та узгодження її з груповими нормами і цінностями. Формування ролі проходить кілька стадій: спочатку індивід засвоює зразки поведінки, що виступають як стандарти та орієнтири, потім зіставляє їх зі своїми здібностями, формуючи власну модель соціальної поведінки, і нарешті проявляє рольову поведінку у реальних вчинках, опосередкованих очікуваннями оточення та індивідуальними властивостями. Тривале виконання ролі може перетворювати її на своєрідну «маску», яка з часом стає невіддільною від образу особистості [55, с. 37].

Серед ролей особливо виділяють соціальні, які є нормативно схваленим способом поведінки та очікуваним від людини у певній позиції, і психологічні, що досягаються особистісними зусиллями індивіда, мають стереотипність, але допускають різноманіття проявів. Особливості поведінки людини у групі визначаються також характером діяльності групи, її рівнем організації та внутрішньогруповими процесами, зокрема функціонуванням групових норм, що регулюють поведінку членів групи. Знання керівником впливу групових норм на діяльність підлеглих є важливим для ефективного управління групою.

За У. Гембар, групова норма являє собою сукупність правил і вимог, вироблених реально функціонуючою спільнотою, і виступає важливим механізмом регуляції поведінки членів групи, характеру їх взаємин, взаємодії, впливу один на одного та спілкування. Здебільшого норми виникають як продукт соціальної взаємодії в процесі життєдіяльності групи. Вони можуть регламентувати конкретні дії та ситуації, впливати на поведінку окремих осіб або регулювати діяльність групи як організованої спільноти [9, с. 25].

За О. Фурман, існування групових норм зумовлене об'єктивною потребою організації діяльності членів групи, забезпечення їхнього виживання, розвитку та прогресу, а також відтворення спільності. Наявність санкцій і механізмів впливу сприяє дотриманню норм, завдяки чому група формує свій вплив на поведінку окремого індивіда. Серед таких механізмів – вплив норм більшості, нормативний вплив меншості, наслідки відхилення від норм та роль референтних груп у житті особистості [57, с. 180].

Д. Яндранський зазначає, що ще одним важливим аспектом соціальної взаємодії в групі є її згуртованість. Групова згуртованість характеризує ступінь прихильності членів до групи, що відображає процеси групової динаміки, міцність внутрішніх зв'язків та ефективність спільної діяльності. У сфері управлінської діяльності знання особливостей згуртованості дозволяє керівнику краще організовувати взаємодію, підтримувати дисципліну, підвищувати мотивацію та забезпечувати виконання колективних завдань. Групова

згуртованість передбачає формування та розвиток у колективі зв'язків, які перетворюють формально задану структуру на єдиний психологічний організм, здатний до безконфліктного спілкування та узгоджених дій всередині групи. Конкретними показниками згуртованості є рівень взаємної симпатії між членами групи та ступінь привабливості групи для її учасників [69, с. 123].

Г. Чорна зауважує, що важливим аспектом внутрішньогрупової взаємодії є міжособистісна сумісність. Її основні ознаки – взаємне прийняття партнерів у спілкуванні та спільній діяльності, високий рівень задоволеності процесом взаємодії та її результатами, коли кожен учасник відповідає очікуванням іншого. Сумісність базується на оптимальній схожості або взаємному доповненні ціннісних орієнтацій, соціальних установок, інтересів, мотивів, а також інших індивідуально-психологічних та соціально-психологічних характеристик. Критерієм ефективної сумісності виступає суб'єктивна задоволеність партнерів результатами спільної роботи [69, с. 113].

К. Шепель вважає, що знання та врахування чинників психологічної сумісності є важливими на всіх етапах створення та функціонування колективу і є одним із ключових елементів управлінської діяльності. Психологічна несумісність може породжувати конфлікти, антипатію, що знижує ефективність роботи групи і навіть загрожує її розпадом. Особливо негативно впливає несумісність між керівником та його заступником або між формальним і неформальним лідером. Для ефективного функціонування колективу необхідна сумісність на різних рівнях взаємодії: «керівник – підлеглі», «керівник – інші керівники», «співробітники – працівники» [69, с. 82].

Основною характеристикою психологічної сумісності на рівні «група – її члени» є здатність до безконфліктного спілкування та узгоджених дій у процесі спільної діяльності, що визначається виробничими чи соціально-управлінськими завданнями. Психологи відзначають, що навіть пасивна присутність сторонніх у групі може змінювати психологічний стан її учасників: у одних це покращує показники роботи, у інших – погіршує. Подібні ефекти

зумовлені багатьма чинниками, зокрема й особливостями темпераменту [80, с. 16].

Дослідження показують, що в умовах необхідності оперативного прийняття рішень та організації діяльності можливі напружені ситуації, особливо у колективах із неоднорідним складом темпераментів. Наприклад, у групі, де половина членів – холерики, чверть – флегматики і чверть – меланхоліки, ефективність взаємодії може варіюватися. Найкраща сумісність досягається при оптимальному поєднанні представників протилежних типів темпераменту [3; 11; 69; 74].

Комплектування управлінських і виробничих підрозділів слід здійснювати з урахуванням темпераменту працівників і специфіки завдань. Так, сангвініки та флегматики ефективніші в умовах інтенсивних виробничих процесів, тоді як меланхоліки краще справляються з монотонною діяльністю. Орієнтовані на співробітництво сангвініки та слабо виражені холерики ефективні у комунікаційній діяльності та здатні проявляти ініціативу у складних ситуаціях. Холерики доцільні для робіт, що потребують швидких дій і рухливості.

За К. Васюк, у психотипових властивостях індивіда проявляються його мотиваційні та регулятивні особливості, які впливають як на поведінку окремої людини, так і на функціонування групи чи колективу. Психологічні властивості та стани індивідів характеризуються цілісністю, динамічністю та відносною стійкістю, взаємозв'язком із психічними процесами та рисами особистості, різноманіттям та індивідуальністю психологічних якостей [5, с. 501].

Р. Чіп вважає, що цілісність психічного стану проявляється через психічну діяльність і визначається інтеграцією всіх компонентів психіки людини у конкретний момент часу. Цілісний характер особистості формується як у сприйнятті самої людини, так і у її переконаннях та внутрішній впевненості у власних діях. Динамічність психотипу проявляється у здатності до змін. Наприклад, стан зосередженості активізує процеси уваги, сприйняття,

пам'яті, мислення, волі та емоцій. Під впливом психічних станів, що виникають у процесі життєвої взаємодії, можливі зміни відносно стійких рис особистості [61, с. 12].

Таким чином, психотип індивіда відіграє важливу роль у його поведінці в соціальних групах, визначаючи стиль сприйняття, реагування та взаємодії з іншими членами колективу. Властивості психотипу впливають на психологічну сумісність учасників групи, рівень її згуртованості, спроможність ефективно виконувати спільні завдання та дотримуватися групових норм і правил. Знання психотипових характеристик дозволяє передбачати потенційні конфлікти, оптимізувати розподіл ролей та статусів у групі, підвищувати ефективність взаємодії та сприяти гармонійному розвитку колективу.

Висновки до розділу 1

Психотип особистості визначається як відносно стабільна комбінація психічних, емоційних та поведінкових характеристик, що формує індивідуальний стиль реагування на зовнішні та внутрішні подразники. Різні підходи – від психоаналітичного та аналітичного до гуманістичного і когнітивно-поведінкового – підкреслюють як генетичні, так і соціальні чинники формування психотипу. Структура психотипу є комплексною і ієрархічно організованою: вона включає конституційні, нейродинамічні та психодинамічні властивості, взаємозв'язки між якими визначають унікальні особливості особистості та її адаптивні можливості. Розуміння психотипів дозволяє прогнозувати поведінку індивіда та оптимізувати міжособистісну взаємодію.

Аналіз психотипів у різних психологічних підходах показує, що кожна школа пропонує власну систему класифікації особистості, орієнтовану на специфічні аспекти психіки, поведінки та мотивації. Класифікація Л. Шмішек підкреслює яскраво виражені риси характеру та їхній вплив на міжособистісні стосунки, тоді як психоаналіз Фрейда, аналітична психологія Юнга та MBTI

акцентують увагу на внутрішніх психічних структурах і функціях. Гуманістичні та когнітивно-поведінкові підходи зосереджені на розвитку особистості та її адаптивних механізмах. Моделі, такі як Еннеаграма, психосинтез і позитивна психотерапія, дозволяють глибше аналізувати мотиваційні та ціннісні аспекти індивіда.

Психотип індивіда є ключовим чинником, що визначає його поведінку в соціальних групах та впливає на ефективність міжособистісної взаємодії. Особистісні особливості, властиві конкретному психотипу, формують стиль сприйняття, реагування на події та взаємодії з іншими членами колективу, визначають його здатність до адаптації в групових ситуаціях, прийняття рішень та виконання соціальних ролей.

Властивості психотипу безпосередньо впливають на психологічну сумісність учасників групи, рівень її згуртованості, здатність до співпраці, а також на дотримання групових норм і правил. Знання психотипових характеристик дозволяє прогнозувати можливі конфлікти, оптимально розподіляти ролі та статуси всередині колективу, враховувати індивідуальні схильності членів групи під час організації діяльності та прийняття рішень.

Крім того, розуміння психотипових особливостей сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в групі, підвищує мотивацію та ефективність роботи, запобігає виникненню міжособистісної напруженості та зниження продуктивності. Тобто психотип не лише впливає на поведінку конкретної людини, а й визначає динаміку групових процесів, взаємодію, рівень психологічного комфорту та здатність колективу до досягнення спільних цілей.

Тож, врахування психотипу є невід'ємним елементом ефективного управління соціальними процесами та формування гармонійних, продуктивних і психологічно здорових групових відносин. Це дозволяє не лише підвищити результативність діяльності колективу, а й забезпечити розвиток особистості його членів у взаємодії з іншими.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЧНО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ

2.1. Характеристика вибірки та організації емпіричного дослідження впливу психотипу особистості на поведінку в соціальній групі

Сучасна психологія приділяє значну увагу вивченню психотипів особистості та їхньому впливу на соціальну поведінку. Участь індивіда в діяльності групи, характер його взаємодії з іншими членами колективу, рівень конфліктності чи, навпаки, конформності значною мірою визначаються особистісними особливостями. Розуміння взаємозв'язку між психотипом і поведінковими проявами у групі має не лише теоретичне, але й практичне значення – для організації ефективної командної роботи, попередження соціальних конфліктів, формування сприятливого мікроклімату та розвитку навичок конструктивної взаємодії.

У контексті дослідження особливого значення набуває аналіз того, як саме різні психотипи особистості зумовлюють специфіку поведінки у соціальній групі: лідерські прагнення, рівень комунікабельності, схильність до компромісу, прояви агресивності чи схильність до уникання взаємодії. Це дозволяє глибше зрозуміти механізми соціальної динаміки та підґрунтя індивідуальних відмінностей у процесах групової діяльності.

У дослідженні взяли участь 100 респондентів, серед яких 37 жінок та 63 чоловіки віком від 22 до 59 років. Метою дослідження є аналіз залежності особливостей поведінки в соціальній групі від психотипу особистості.

Обробка результатів здійснювалася методом математичної статистики (Jamovi), застосовувався метод лінійної кореляції за r-Пірсоном, підрахунки результатів дослідження проводилися за допомогою комп'ютерної програми Numbers for Pages.

Респонденти були відібрані за допомогою цілеспрямованого відбору з урахуванням необхідності представлення різних вікових категорій та статевої структури. Критеріями включення до дослідження були вік від 22 до 59 років, участь у соціальних або робочих групах та наявність письмової згоди на участь.

Критеріями виключення виступали наявність гострих психічних розладів або станів, що можуть впливати на поведінку в групі, тимчасова неможливість брати участь у всіх етапах дослідження та відсутність письмової згоди.

Розмір вибірки 100 осіб обраний на основі рекомендацій статистичної надійності для кореляційних і порівняльних досліджень у психології та дозволяє забезпечити достатню представницькість для виявлення зв'язків між психотипом особистості та особливостями поведінки в соціальній групі, а також мінімізувати помилку вибірки.

Дослідження проводилось у 3 етапи.

На підготовчому етапі було проаналізовано необхідну літературу, підібрано відповідні психодіагностичні методики, сформовано вибірку дослідження, визначено кількість досліджуваних і критерії відбору. Також створювалась гул-форма з метою реалізації емпіричного дослідження.

На діагностичному етапі було організовано та проведено емпіричне дослідження в онлайн-форматі за допомогою гугл-форми, в яку були включено звернення до респондентів перед проведенням дослідження, анкета з особистими даними (стать, вік, професія) та 4 психологічні методики.

Аналітичний етап дослідження включав в себе математико-статистичну обробку, аналіз та якісну інтерпретацію отриманих даних, на основі чого були сформульовані відповідні висновки.

Обробку експериментальних даних здійснено із застосуванням методів математичної статистики, зокрема кореляційного аналізу за коефіцієнтом лінійної кореляції К. Пірсона.

Для діагностики особистісних характеристик та поведінки у соціальній групі було використано 4 апробованих психодіагностичних методик:

(опитувальник для визначення акцентуацій характеру та темпераменту за методикою Л. Шмішека, п'ятифакторний опитувальник особистісних рис (модель «Великої п'ятірки» Р. МакКрає та П. Коста в адаптації Л. Бурлачука), експрес-опитувальник «Показники толерантності» (авторська розробка С. Пеклич) та методика вивчення спрямованості особистості, розроблена Б. Бассом).

Таким чином, обрана організація дослідження забезпечує валідність отриманих результатів та створює підґрунтя для подальшого аналізу взаємозв'язку між психотипом особистості та особливостями поведінки у соціальній групі.

2.2. Методи та методики дослідження психотипу й особливостей поведінки в групі

В даному підрозділі розглянемо детально методики, які були використані в ході емпіричного дослідження.

Анкета «Вплив психотипу особистості на поведінку в соціальній групі» призначена для виявлення особистісних характеристик респондентів та аналізу їхнього впливу на поведінку у колективі. Мета анкети – дослідити взаємозв'язок психотипу особистості з проявами ініціативності, конфліктності, комунікативної активності та здатності до адаптації в групі.

Учасникам пропонується відповісти на питання щодо статі, віку, місця роботи чи навчання, роду діяльності та стажу перебування в колективі, що дозволяє досліднику врахувати соціально-демографічні характеристики вибірки. Далі респонденти оцінюють власну поведінку в колективі, реакцію на стресові та конфліктні ситуації, а також визначають фактори, які найбільше впливають на їхні дії у групі. Анкета передбачає можливість вибору декількох варіантів відповідей та внесення власних уточнень, що забезпечує гнучкість і точність зібраної інформації.

Участь у дослідженні є добровільною, а відповіді респондентів залишаються анонімними і використовуються виключно в наукових цілях. Отримані дані дозволяють проаналізувати вплив психотипу на різні аспекти поведінки в соціальній групі, включаючи ініціативність, здатність до співпраці, конфліктність та емоційну реактивність, що є важливим для розуміння механізмів групової взаємодії та психологічної адаптації особистості.

Опитувальник для визначення акцентуацій характеру та темпераменту за методикою Л. Шмішека.

Методика призначена для визначення типів акцентуацій особистості. Її основою є концепція акцентуованих рис характеру К. Леонгарда, яку покладено в основу опитувальника Л. Шмішека. Згідно з цією концепцією, індивідуальні особливості людини поділяються на дві групи: провідні та додаткові. Провідні риси формують «ядро» особистості, визначають напрям її розвитку, рівень адаптації та психологічне благополуччя. Надмірна вираженість цих характеристик може зумовлювати певні структурні зміни у психіці, а за несприятливих соціальних умов — призводити до деформацій особистісного розвитку.

За кожен відповідь, що збігається з ключем, нараховується бал. Після підрахунку бали підсумовуються за окремими шкалами та множаться на відповідний коефіцієнт.

Отже, опитувальник Шмішека є надійним і широко застосовуваним у психологічній діагностиці, оскільки дозволяє комплексно досліджувати структуру характеру та темпераменту, а також оцінити ступінь їхньої вираженості.

П'ятифакторний опитувальник особистісних рис (модель «Великої п'ятірки» Р. МакКрає та П. Коста в адаптації Л. Бурлачука.

Дану методику ми використовували з метою опису особистості структуровано, охопивши найрізноманітніші її сторони. П'ятифакторний особистісний опитувальник, більш відомий як «Велика п'ятірка», був

розроблений американськими психологами Р. Маккраї та П. Коста. В подальшому опитувальник був адаптований і в остаточному вигляді представлений Л. Бурлачуком.

У психології «Велика п'ятірка» (Big five) – це пятифакторна модель особистості, розроблена таким чином, що до набору рис, які до неї входять, можна було скласти структурований і досить повний портрет особистості. Ця модель включає 5 основних чинників, кожен з яких, в свою чергу, об'єднує групу рис. У більшості досліджень вони називаються первинними факторами. Виміряти показники «Великої п'ятірки», Л. Бурлачук пропонує за допомогою тесту з відповідною назвою – «Пятифакторний опитувальник особистості».

Так, класична «Велика п'ятірка» виділяє такі основні чинники (їх ще називають вторинними):

- 1) Екстраверсія – інтроверсія;
- 2) Прихильність – відособленість;
- 3) Самоконтроль – імпульсивність;
- 4) Рівень емоційної стійкості;
- 5) Експресивність – практичність.

Основні чинники – великі і досить незалежні один від одного групи рис особистості. Кожна з цих груп об'єднує риси меншого «масштабу» – первинні чинники. Їх точний список різниться у різних дослідників, проте загальний напрямок, безумовно, збігається. Сумлінність включає надійність, відповідальність, скрупульозність в роботі, дисциплінованість, самоконтроль, організованість. В екстраверсію входять риси, властиві інтровертам або екстравертів, – комунікабельність, товариськість, балакучість, прагнення до компанії тощо.

Згода, або співпраця, – ця група присвячена тому, наскільки людина прагне до соціуму. Включені в неї аспекти характеризують те, чи приємна особистість в спілкуванні, намагається знайти спільну мову з іншими або, навпаки, грубить, відштовхує, відокремлюється. Тут же піднімаються питання

того, чи вміє людина співчувати, розуміти емоції і почуття інших людей, добра, егоїстична чи навпаки.

Нейротизм – показник емоційної стабільності/нестабільності, чутливості, нервозності, неспокійності, дратівливості. Відкритість досвіду передає те, чи готова людина до сприйняття нового, чи подобається їй осягати, вивчати щонебудь, чи схильна вона до фантазій, креативності, наскільки у неї розвинена уява.

Таким чином, методика «Велика п'ятірка» – це одна з найвідоміших та найчастіше використовуваних моделей особистісних рис. Вона включає п'ять основних діапазонів особистості: нейротизм, екстраверсія, відкритість досвіду, доброзичливість та сумлінність. Проаналізувавши їхні взаємозв'язки, можна отримати глибше розуміння особливостей впливу психотипу на поведінку в соціальній групі.

Експрес-опитувальник «Показники толерантності» (авторська розробка С. Пеклич).

У дослідженні було використано експрес-опитувальник «Індекс толерантності», розроблений С. Пеклич, який є діагностичним інструментом для визначення загального рівня толерантності особистості. Методика складається з 22 тверджень, до кожного з яких респондент має висловити своє ставлення за шкалою: «так», «іноді», «ні». Твердження охоплюють різні аспекти прояву толерантності, зокрема ставлення до представників інших національностей, релігій, соціальних груп, а також готовність до прийняття інакшості, здатність до емпатії та співпраці.

Опитувальник має на меті швидко і ефективно виявити, наскільки особистість демонструє толерантну поведінку в міжособистісних стосунках. Методика дозволяє оцінити загальний індекс толерантності, який розраховується шляхом підрахунку балів відповідно до ключа. Залежно від набраної кількості балів визначається рівень толерантності: високий, середній або низький. Високий рівень свідчить про доброзичливе ставлення до інших,

відкритість, відсутність упереджень; середній – про наявність суперечливих установок, певної вибірковості у ставленні до людей; низький – про схильність до категоричності, нетерпимість, упереджене ставлення.

Методика є зручною для використання в масових соціально-психологічних дослідженнях завдяки своїй простоті, швидкості заповнення та можливості кількісної обробки результатів.

Методика вивчення спрямованості особистості, розроблена Б. Бассом.

Методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса призначена для виявлення домінуючої спрямованості особистості та визначення провідних мотивів її поведінки. Вона базується на концепції, що поведінка та соціальна активність людини значною мірою зумовлені її мотиваційною сферою. Опитувальник складається з ряду тверджень, які описують різні варіанти мотиваційних установок, і передбачає оцінку респондентом ступеня згоди з кожним із них.

Методика дозволяє визначити три основні типи спрямованості особистості: особистісну (егоцентричну), що характеризується орієнтацією на власні потреби, інтереси та вигоду, схильністю до конкуренції та прагненням до особистих досягнень; ділову (на завдання), що проявляється в орієнтації на виконання діяльності, досягнення результату, продуктивність і відповідальність; та колективістську (соціальну), що відображає орієнтацію на взаємодію з іншими людьми, врахування інтересів групи, прагнення до співпраці та підтримки позитивних міжособистісних стосунків.

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку балів за кожною шкалою, що дозволяє встановити домінуючий тип спрямованості. Високі показники свідчать про провідні мотиви, які найбільше впливають на поведінку особистості у соціальній групі. Методика широко застосовується у психологічних дослідженнях, оскільки дає змогу оцінити структуру мотивації, визначити схильність до співпраці чи конкуренції, прогнозувати особливості взаємодії в колективі та виявити домінуючі цінності й орієнтири людини.

В ході статистичної обробки даних застосовувався *кореляційний аналіз Пірсона*.

Кореляційний аналіз Пірсона є одним із найпоширеніших методів у психологічних дослідженнях для визначення взаємозв'язку між двома змінними. Кореляційний аналіз дозволяє встановити, наскільки сильно пов'язані між собою дві або більше змінні. Наприклад, вивчення зв'язку між стресом та психічним здоров'ям, між витратами часу на вивчення та академічними успіхами тощо.

Він допомагає уникнути помилкових висновків про причинно-наслідкові зв'язки між змінними, наголошуючи на статистичній залежності, а не на прямому причинно-наслідковому відношенні. За допомогою нього можна оцінити силу взаємозв'язку між змінними. Зв'язок може бути відсутнім, слабким, середнім або сильним, що допомагає зрозуміти природу взаємодії між змінними. Кореляційний аналіз може бути використаний для прогнозування поведінкових та психологічних показників на основі взаємозв'язку між різними факторами.

Отже, кореляційний аналіз Пірсона є потужним інструментом у психологічних дослідженнях, який дозволяє дослідникам розуміти взаємозв'язки між різними змінними та їх вплив на поведінку та психічне здоров'я.

2.3. Аналіз результатів дослідження впливу психотипу особистості на поведінку в соціальній групі

Для збору первинних результатів було використано метод анкетування. Він проводиться з метою отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків – анкет.

Згідно з правилами етичного кодексу, усі учасники дослідження

підписали інформативну згоду, що забезпечує анонімність інформації та безпеку у використанні їх особистих даних.

З метою дослідження життєвої історії респондентів їм було запропоновано відповісти на питання анкети. Отримані результати представимо у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати анкетування досліджуваних

№ з/п	Питання	Варіант відповідей	Кількість респондентів (%)
1.	Вік	22–28	35
		29–45	50
		45>	15
2.	Стать	Чоловіча	60
		Жіноча	40
3.	Місце роботи / навчання	Державна установа	25
		Приватна компанія	50
		Навчальний заклад	25
4.	Посада / рід діяльності	Спеціаліст / викладач	45
		Керівник / старший співробітник	20
		Працівник технічної сфери	35
5.	Стаж роботи / навчання в колективі	до 1 року	10
		1–3 роки	30
		3–5 років	25
		понад 5 років	35
6.	Як ви зазвичай поведетеся в	Ініціативно, пропоную нові ідеї та рішення	40

	колективі?	Підтримую інших, дотримуюсь правил колективу	50
		Уникаю конфліктів, намагаюся не виділятися	35
		Часто конфліктую або висловлюю свою думку різко	15
7.	Як ви реагуєте на стресові або конфліктні ситуації в групі?	Швидко пристосовуюсь і шукаю компроміс	45
		Замислююся над проблемою, але не вступаю в конфлікт	35
		Моя поведінка стає імпульсивною або емоційною	15
8.	Які фактори найбільше впливають на вашу поведінку в групі?	Вплив керівника або лідера групи	40
		Вплив колег або однолітків	35
		Мій характер та психотип	60
		Робочі/навчальні завдання та обставини	50

За результатами анкетування можна зробити висновок про поведінку респондентів у колективі. Більшість опитаних (50%) перебуває у віковій категорії 29–45 років, серед них переважають жінки (60%). Найчастіше респонденти працюють у приватних компаніях (50%) або займають посади спеціалістів та викладачів (45%), при цьому понад третини мають стаж роботи в колективі понад 5 років (35%).

Щодо поведінки в колективі, найбільш поширеними є підтримка інших та дотримання правил колективу (50%) і ініціативність, пропозиції нових ідей (40%), водночас менше респондентів схильні до конфліктів або різких висловлювань (15%). У стресових чи конфліктних ситуаціях більшість швидко пристосовується та шукає компроміс (45%) або обмірковує проблему, не вступаючи в конфлікт (35%), тоді як імпульсивну або емоційну реакцію проявляє лише 15% опитаних.

На поведінку в групі найбільший вплив мають характер та психотип особистості (60%), а також робочі чи навчальні завдання та обставини (50%), значною мірою респонденти орієнтуються на керівника або лідера групи (40%) і колег чи однолітків (35%).

Загалом результати свідчать, що респонденти в основному демонструють соціально адаптивну поведінку: вони готові до взаємодії, підтримують правила колективу та прагнуть до компромісів у конфліктних ситуаціях.

Отримані нами результати емпіричного дослідження ми піддали математико-статистичній обробці. Спочатку ми підраховали кількість досліджуваних у відсотках з різними типами акцентуації характеру та темпераменту.

Аналіз результатів дослідження за опитувальником для визначення акцентуації характеру та темпераменту за методикою Л. Шмішека.

Згідно з ключами підраховується сума «сирих» балів за кожною шкалою, причому знак «-» перед ключем означає, що за негативну відповідь нараховується 1 бал. Збіг «+» або у визначених випадках «-» відповіді респондента з ключем оцінюється 1 балом. Для визначення показника типу акцентуації «сирий» бал множиться на відповідний коефіцієнт.

Максимальний показник кожного типу акцентуації становить 24 бали. Високою вираженістю властивості (ознакою акцентуації) вважається значення, що перевищує 12 балів. Якщо жодна шкала не перевищує цього порога, для визначення домінуючих рис можна розрахувати середнє значення балів за всіма 10 шкалами та виділити ті властивості, значення яких перевищує середній показник. Отримані результати представимо у вигляді таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Дослідження типу акцентуації характеру досліджуваних

№ п/п	Тип акцентуації	Результат (%)
1.	Гіпертимний	58

2.	Тривожний	42
3.	Дистимічний	39
4.	Педантичний	61
5.	Збудливий, невірноважений	63
6.	Емотивний	75
7.	Застряглий, ригідний	24
8.	Демонстративний	29
9.	Циклотимічний	37
10.	Екзальтований	69

За результатами дослідження встановлено, що найбільш вираженим є емотивний тип акцентуації (75%). Такі люди відрізняються підвищеною чутливістю, співпереживанням, м'якістю у стосунках. Вони легко розчулюються, надзвичайно емоційно реагують на твори мистецтва, природу, людські переживання, схильні до задушевності й плаксивості. Їхня перевага полягає у доброті, чуйності та вмінні підтримувати інших.

Високий показник має і екзальтований тип (69%), що свідчить про схильність до бурхливих емоційних реакцій, ентузіазму, потреби у спілкуванні та підтримці оточення. Такі люди легко піддаються натхненню, швидко захоплюються новими ідеями, однак можуть так само легко впасти у розпач. Вони вирізняються артистичністю, яскравим вираженням емоцій та життєлюбством.

Збудливий тип (63%) проявляється через підвищену імпульсивність, конфліктність, нетерпимість. Такі люди легко дратуються, відкрито

висловлюють свої вимоги, нерідко вступають у суперечки. Водночас за умов правильної організації вони здатні працювати наполегливо й з високою віддачею, особливо у фізичній діяльності.

Не менш помітним є педантичний тип (61%). Для нього характерна акуратність, відповідальність, сумлінність у виконанні доручень. Такі люди схильні до вагань у прийнятті рішень, надмірної ретельності й формалізму, однак у сприятливих умовах вони стають надійними працівниками, здатними виконувати обов'язки на високому рівні.

Гіпертимний тип (58%) вказує на життєрадісність, активність і високу комунікабельність. Такі особистості легко заводять знайомства, проявляють ініціативність, оптимізм, багаті на ідеї. Проте їм властива певна поверховість: вони іноді не доводять справу до кінця та важко пристосовуються до суворої дисципліни.

Середні значення виявлені за тривожним (42%), дистимічним (39%) та циклотимічним (37%) типами. Це свідчить про наявність окремих рис – невпевненості, схильності до сумнівів, песимістичних настроїв чи коливань емоційного стану залежно від ситуації, однак вони не є домінуючими.

Найнижчі показники спостерігаються у демонстративного (29%) та застряглого типу (24%). Це означає, що досліджуваним менш властиві егоцентризм, потреба у постійному визнанні, театральність у поведінці чи надмірна образливість і схильність заціклюватися на негативних переживаннях.

Таким чином, у структурі характеру респондентів домінують емоційно-чутливі, екзальтовані та імпульсивні риси, доповнені ретельністю й життєрадісністю. Це створює яскравий, чутливий та динамічний образ особистості, для якої важливими є міжособистісні контакти, емоційна підтримка та можливість виражати власні переживання.

Описовий аналіз акцентуацій характеру та темпераменту респондентів

З метою отримання більш точних результатів про акцентуації характеру серед учасників дослідження було проведено описовий статистичний аналіз результатів за окремими шкалами. Зокрема, для кожної шкали обчислено середнє арифметичне, медіану, моду, дисперсію та стандартне відхилення. Ці показники дозволяють виявити центральні тенденції та варіативність у відповідях респондентів (табл.. 2.4).

Таблиця 2.4

Описова статистика отриманих результатів

Назва шкали	Середнє арифметичне	Медіана	Мода	Дисперсія	Стандартне відхилення
Гіпертимний	30,35	30	34	28	5
Тривожний	29,55	30,5	31	13	3
Дистимічний	33,55	35	36	31	5
Педантичний	34,45	36	38	32	6
Збудливий, неврівноважений	32,25	34	37	34	6
Емотивний	30,85	31	31	40	6
Застряглий, ригідний	32,7	33,5	32	26	5
Демонстративний	30,95	30,5	30	10	3

Аналіз середніх значень показує, що найвищі показники спостерігаються за педантичною ($M = 34,45$), дистимічною ($M = 33,55$) та збудливою ($M = 32,25$) шкалами. Це свідчить про те, що для частини респондентів характерна

схильність до підвищеної відповідальності, акуратності, організованості, але водночас – до внутрішньої напруги, надмірної чутливості та емоційної збудливості. Такі особистості зазвичай прагнуть до порядку, дотримання норм і правил, однак у стресових ситуаціях можуть демонструвати підвищену тривожність або імпульсивність.

Дещо нижчі середні значення мають застряглий ($M = 32,7$), емотивний ($M = 30,85$), демонстративний ($M = 30,95$) та гіпертимний ($M = 30,35$) типи акцентуацій. Це вказує на виражену емоційність, потребу у визнанні, здатність до співпереживання, активність у соціальній взаємодії та прагнення до позитивного настрою. Такі риси сприяють налагодженню контактів, формуванню доброзичливої атмосфери в колективі, проте за певних умов можуть проявлятися як надмірна емоційність або бажання привернути увагу.

Найнижчі середні показники зафіксовано за тривожною шкалою ($M = 29,55$), що може свідчити про помірний рівень тривожності серед респондентів, а також про достатню емоційну врівноваженість більшості учасників. Водночас наявність окремих високих індивідуальних результатів за цією шкалою (що видно з варіативності та значення стандартного відхилення) свідчить про те, що у частини досліджуваних все ж простежується схильність до підвищеної тривожності та самоконтролю.

Загалом, отримані результати вказують на те, що в структурі характеру опитаних переважають риси емоційної чутливості, відповідальності та соціальної активності. Поєднання емотивних, педантичних і гіпертимних тенденцій формує гнучкий, але чутливий тип особистості, орієнтований на взаємодію з оточенням, збереження позитивних стосунків і підтримання гармонійної атмосфери в групі. Варіативність показників свідчить про індивідуальні відмінності у ступені вираженості окремих акцентуацій, що є природним проявом різноманіття особистісних стилів поведінки в соціальному середовищі.

Аналіз результатів дослідження за методикою методика вивчення спрямованості особистості, розроблена Б. Бассом.

Методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса має на меті визначення провідних мотивів діяльності людини та виявлення її загальної спрямованості. Вона дозволяє оцінити, що є головним у поведінці та життєвих установках особистості:

- 1) спрямованість на себе (орієнтація на власні інтереси, потреби, престиж, самоствердження);
- 2) спрямованість на спілкування (орієнтація на взаємини з іншими людьми, підтримку, колективні цінності);
- 3) спрямованість на справу (орієнтація на виконання завдань, досягнення результатів, відповідальність за діяльність).

Отримані результати представимо у вигляді таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Дослідження типу спрямованості особистості

№ п/п	Тип акцентуації	Результат (%)
1.	Спрямованість на себе	29
2.	Спрямованість на спілкування	43
3.	Спрямованість на справу	28

За результатами дослідження типу спрямованості особистості за методикою Б. Басса встановлено, що найбільш вираженою є спрямованість на спілкування (43%). Це свідчить про те, що респонденти орієнтовані на взаємини з оточенням, цінують підтримку та контакти з іншими людьми,

прагнуть налагоджувати ефективне спілкування та підтримувати гармонійні відносини в колективі.

Спрямованість на себе виявилася менш вираженою (29%), що свідчить про помірну орієнтацію на власні потреби, самоствердження та особисті інтереси. Спрямованість на справу також мала низький показник (28%), що вказує на відносно невисоку мотивацію до досягнення конкретних результатів, продуктивної діяльності чи професійної самореалізації.

Отже, у структурі спрямованості особистості домінують соціальні мотиви – прагнення до спілкування та взаємодії з іншими людьми, тоді як особистісна та діяльнісна орієнтації проявляються слабше. Це може впливати на вибір способів поведінки та прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях, підкреслюючи значення соціальної взаємодії для респондентів.

Описовий аналіз типу спрямованості особистості.

З метою більш детального вивчення особливостей спрямованості респондентів було здійснено описовий статистичний аналіз показників за кожною шкалою. Для кожного типу спрямованості обчислено середнє арифметичне, медіану, моду, дисперсію та стандартне відхилення. Отримані дані дали можливість визначити основні тенденції розподілу результатів і рівень варіативності відповідей учасників дослідження (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Описова статистика типу спрямованості особистості

Назва шкали	Середнє арифметичне	Медіана	Мода	Дисперсія	Стандартне відхилення
Спрямованість на себе	34,45	36	38	32	6
Спрямованість на	32,25	34	37	34	6

спілкування					
Спрямованість на справу	30,85	31	31	40	6

Отримані результати описової статистики за шкалами спрямованості особистості дають змогу виявити провідні тенденції мотиваційної орієнтації респондентів.

Найвищі середні значення отримано за шкалою «Спрямованість на себе» ($M = 34,45$), що свідчить про помірно виражену егоцентричну орієнтацію, пов'язану з прагненням до самореалізації, особистого успіху, визнання власних досягнень і контролю над подіями. Такі респонденти схильні оцінювати ситуації через призму власних потреб і цілей, демонструють самостійність і впевненість у собі, хоча в окремих випадках можуть виявляти знижену гнучкість у міжособистісній взаємодії.

Дещо нижчі показники мають шкали «Спрямованість на спілкування» ($M = 32,25$) та «Спрямованість на справу» ($M = 30,85$). Це свідчить про те, що для більшості учасників важливими залишаються соціальні контакти та взаємодія з оточенням, однак вони поступаються за значущістю особистим інтересам і прагненням до самореалізації. Респонденти з високими значеннями за шкалою «спрямованість на спілкування» орієнтовані на підтримання добрих стосунків, співпрацю, взаєморозуміння та групову згуртованість, що узгоджується з раніше виявленими показниками соціальної адаптованості.

Найнижчі результати за шкалою «Спрямованість на справу» вказують на відносно помірну вираженість ділової мотивації – прагнення до досягнення результатів, ефективності та продуктивності діяльності. Це може бути пов'язано з тим, що в соціальній групі, яка досліджувалася, пріоритет надається емоційно-комунікативним аспектам взаємодії, а не суто інструментальним або результативним.

Таким чином, отримані дані дозволяють зробити висновок, що для більшості респондентів характерна переважно особистісно-соціальна орієнтація: вони прагнуть реалізувати себе, залишаючись при цьому відкритими до спілкування, співпраці та підтримання позитивного психологічного клімату в групі.

Аналіз результатів дослідження за експрес-опитувальником «Показники толерантності» (авторська розробка С. Пеклич).

З метою дослідження індексу толерантності респондентів, було використано методика в адаптації С. Пеклич. Отримані результати представимо у вигляді таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Індекс толерантності респондентів

№ п/п	Рівень толерантності	Результат (%)
1.	Високий	39
2.	Середній	44
3.	Низький	17

За результатами дослідження індексу толерантності встановлено, що переважна частина респондентів має середній рівень толерантності (44%). Це свідчить про те, що більшість опитаних демонструє помірну здатність до терпимості у ставленні до інших людей, готовність сприймати відмінності у поглядах, поведінці чи цінностях, проте інколи можуть проявляти упередженість або нетерпимість у складних або конфліктних ситуаціях.

Високий рівень толерантності виявлено у 39% респондентів, що свідчить про їхню здатність до співпереживання, поваги до чужих позицій та ефективної взаємодії з різними людьми в соціальному та професійному середовищі.

Натомість низький рівень толерантності (17%) свідчить про наявність групи респондентів, які можуть бути схильними до нетерпимості, категоричних оцінок інших людей та труднощів у міжособистісному спілкуванні.

Отже, результати дослідження показують, що більшість респондентів демонструє помірну або високу толерантність, що свідчить про здатність до адекватної соціальної взаємодії та врахування думок і потреб інших людей, хоча окремі особистості можуть проявляти нетерпимість у певних ситуаціях.

Описовий аналіз індексу толерантності респондентів.

Для забезпечення більшої точності результатів дослідження рівня толерантності респондентів було здійснено описовий статистичний аналіз показників за кожною шкалою. Зокрема, для кожного рівня толерантності обчислено середнє арифметичне, медіану, моду, дисперсію та стандартне відхилення. Отримані статистичні показники дали змогу визначити основні тенденції розподілу результатів і ступінь варіативності відповідей учасників дослідження (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Описова статистика отриманих результатів

Рівень толерантності	Середнє арифметичне	Медіана	Мода	Дисперсія	Стандартне відхилення
Високий	30,85	31	31	40	6
Середній	32,7	33,5	32	26	5
Низький	30,95	30,5	30	10	3

Отримані результати описової статистики за методикою визначення індексу толерантності свідчать про загальну тенденцію до помірно високого рівня толерантності серед респондентів.

Найвищі показники зафіксовано у групі з середнім рівнем толерантності ($M = 32,7$), що є типовим для більшості досліджуваних. Це свідчить про здатність учасників зберігати доброзичливе ставлення до людей з різними поглядами, дотримуватися етичних норм у спілкуванні та виявляти гнучкість у соціальних контактах. Такі респонденти здатні до конструктивного діалогу, прийняття компромісних рішень і розуміння позицій інших людей, що сприяє ефективній взаємодії в колективі.

Дещо нижчі середні значення виявлено для високого рівня толерантності ($M = 30,85$), що може свідчити про наявність у частини учасників виражених емпатійних якостей і готовності до прийняття різноманітності у міжособистісних стосунках. Проте показники варіативності (дисперсія = 40; стандартне відхилення = 6) свідчать про те, що не всі респонденти демонструють однакову стабільність у виявах толерантності — у деяких випадках вона може бути ситуативною або залежати від особистісних та емоційних факторів.

Найнижчі значення отримано за низьким рівнем толерантності ($M = 30,95$). Хоча цей показник незначно відрізняється від інших, він може відображати наявність у невеликої частини вибірки схильності до вибіркової терпимості, упередженості або зниженої емоційної гнучкості. Такі респонденти, ймовірно, мають труднощі у прийнятті точок зору, відмінних від власних, що може ускладнювати ефективну комунікацію в групі.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що більшість респондентів характеризуються середнім або помірно високим рівнем толерантності, який забезпечує конструктивну взаємодію, повагу до особистісних відмінностей і сприяє формуванню позитивного психологічного клімату в соціальному середовищі.

Аналіз результатів за п'ятифакторним опитувальником особистісних рис (модель «Великої п'ятірки» Р. МакКрає та П. Коста в адаптації Л. Бурлачука.

Дану методику ми використовували з метою опису особистості,

врахувавши структурні елементи її психіки, охопивши найрізноманітніші її сторони.

Методика дозволяє виділити 30 рис (5 основних та 25 вторинних), які і складуть суцільну модель особистості. Кожна шкала основних чинників виявляє групу певних рис особистості, які в неї входять. Чим вище або нижче значення показників, тим яскравіше виражена схильність людини до тієї чи іншої межі.

За допомогою ключа ми обробили результати дослідження та узагальнили отримані дані окремо за кожним фактором «Великої п'ятірки». Далі перевели у відсотки отримані значення та результати представили у вигляді таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Результати психологічних факторів досліджуваних

№ з/п	Психологічний фактор	Показник (сер.знач.)	Рівень	Результат у (%)
1.	Екстраверсія Інтроверсія	57	Високий	27
2.	Прихильність Відособленість	36	Низький	28
3.	Самоконтроль Імпульсивність	47	Середній	26
4.	Рівень емоційної стійкості	35	Низький	11
5.	Експресивність Практичність	42	Середній	32

Отже, інтерпретуючи отримані результати, можна сказати, що за

показником «Екстраверсія-інтроверсія» отримано високий результат. У 27% досліджуваних переважає саме цей фактор. Це може говорити про те, що психіка людини спрямована на екстраверсію.

Екстравертам характерна товариськість, любов до розваг, заходи з великою кількістю людей. Такі особистості мають багато знайомих та друзів, з якими можна поговорити. Вони, повсякчас, відчують велику потребу у комунікативних зв'язках, які приносять їм задоволення.

Люди з екстравертною спрямованістю часто лінуються, прагнуть часто розважатися, намагаються не навантажувати себе навчальною діяльністю та роботою. Екстраверти бажають гострих вражень, мають схильність ризикувати. Частіше за все, їх дії характеризуються необдуманістю та імпульсивністю.

Екстраверти постійно прагнуть змін, є оптимістами, та відрізняються безтурботністю. Такі люди мають слабкий контроль почуттів та вчинків, тому, часто, вони є агресивними та запальними. Під час робочого процесу, вони бажають якнайшвидше закінчити роботу, одноманітні заняття їм швидко набридають.

Екстраверти відкриті до людей, тому, як правило, їх робота пов'язана з людьми. Свою роботу вони виконують швидше за інтровертів, інформацію черпають з пам'яті, їм вдається з вищою ефективністю виконати роботу в умовах дефіциту часу. Активність таких людей приходиться на другу половину дня, ввечері вони відчувають себе більш бадьорими, ніж зранку. Екстраверти прагнуть до похвали та заохочень.

Низькі результати за фактором «Прихильність/Відособленість» простежуються у 28% досліджуваних. Відособленість свідчить про прагнення досліджуваних бути самостійними та незалежними.

Респонденти прагнуть дотримуватись відокремленої позиції під час взаємодії з іншими людьми та намагаються тримати дистанцію. Такі люди відрізняються особливим недбалим поведінням під час виконання своїх обіцянок та обов'язків. Намагаються уникати будь-яких громадських прохань

та доручень.

Досліджувані, які отримали низькі показники за даним фактором, проявляють максимальну холодність до інших людей, та просто не розуміють співбесідника. Це відбувається тому що, таких людей не хвилюють чужі проблеми, їм важливі тільки власні почуття. Власні інтереси стоять вище, ніж інтереси інших, вони завжди прагнуть відстоювати власну думку під час сутички.

Переважають високі показники за фактором «Самоконтроль/Імпульсивність», які спостерігаються у 26 % досліджуваних, свідчать про те, що досліджувані відрізняються такими особистісними рисами, як акуратність у виконанні нагальних справ, сумлінністю, відповідальністю, обов'язковістю, точністю.

Дана група респондентів любить жити у комфортних умовах та дотримуватись порядку в усьому. Такі люди проявляють неабияку наполегливість під час виконання своїх обов'язків та досягають високих результатів під час виконання своєї діяльності.

Таким людям притаманний самоконтроль, вони прагнуть його в усьому. Самоконтрольовані особистості не відступають від своїх моральних принципів, слідуєть нормам соціальної поведінки та виконують всі правила навіть в той момент, коли ці правила та норми є формальними.

Така висока самосвідомість та сумлінність взаємопов'язані з високим самоконтролем особистості. Часто, такі люди, переступають через власні принципи, з метою утвердження загальних цінностей, які є не близькими за духом, людині. Такі люди не мають змоги відчувати себе відкритими та розкритими в такій мірі, щоб відкрити власні почуття загалу.

Низький рівень емоційної стійкості (11%) за даним фактором, притаманний людям з самодостатнім внутрішнім світом, які впевнені у власних силах, є зрілими в емоційному сенсі, та сміливими, спокійним, постійними у виконанні своїх планів і уподобань та досягненні цілей, які не залежать від настрою людини.

Такі особистості ставляться до життя дуже серйозно та відповідально, є реалістами. Вони добре розуміють дійсність та її вимоги, відкрито дивляться на свої недоліки та не звертають увагу на дрібниці. У них є чітке усвідомлення що таке життя та пристосовуються до нього.

У складних та несприятливих ситуаціях емоційно стійкі особистості здатні зберігати спокій та бути холонокровними у прийнятті важливих рішень. Їх настрій, частіше, гарний, ніж поганий та пригнічений. Вони відчувають себе щасливими.

За фактором «Експресивність/Практичність» отримано середній показник у 32% досліджуваних. Це говорить про те, що досліджуваним притаманні риси як експресивності, так і практичності. Такі досліджувані ставляться до життя з відчуттям легкості.

Такі люди відрізняються безвідповідальністю та безтурботністю, їм складно зрозуміти тих людей, які розмірковують над кожним своїм кроком, та покладає всі свої зусилля на створення фінансового благополуччя.

До життя досліджувані ставляться як до гри, роблячи те, що оточуючі називають легковажними вчинками. Людина цікавиться різноманітними життєвими аспектами та сферами. Таким людям легко навчатися, але вони не дуже серйозно відносяться до систематичної діяльності наукового спрямування, тому, такі люди, рідко, реалізують себе як науковці.

Такі люди часто вже не відрізняють фантазію від реального життя. Досліджувані частіше довіряють своїм інтуїтивним почуттям, ніж здоровому глузду, мало звертають увагу на поточні повсякденні справи і обов'язки, уникають рутинної роботи. Це емоційні, експресивні, з добре розвиненим естетичним і художнім смаком люди.

Цим же людям можуть бути властиві і риси практичності, які за своїм складом реалісти, добре адаптовані в повсякденному житті. Вони тверезо і реалістично дивляться на життя, вірять в матеріальні цінності більше, ніж в абстрактні ідеї. Такі люди часто стурбовані своїми матеріальними проблемами, наполегливо працюють і проявляють зазидну наполегливість,

втілюючи в життя свої плани.

Негнучкі і неартистичні, часто прості і позбавлені почуття гумору в звичайному житті, вони проявляють сталість своїх звичок і інтересів. Такі досліджувані не люблять різких змін у своєму житті, вони вважають за краще сталість і надійність у всьому, що їх оточує. Вони не сентиментальні, тому їх важко вивести з рівноваги, вплинути на зроблений вибір. До всіх життєвих подій, такі люди підходять з логічною міркою, шукають раціональних пояснень і практичної вигоди.

Для наочності, представимо дані, щодо відсоткового співвідношення досліджуваних по кожному переважаючому фактору. Отримані результати представимо у графічному вигляді за допомогою діаграми 2.1.

Рис. 2.1. Співвідношення досліджуваних за переважаючими факторами.

На круговій діаграмі видно, що найбільше досліджуваних з екстравертивними рисами характеру (32%) та за фактором «Прихильність/Відособленість» - 28%, а найменше – емоційно стійких (11%). Тим часом, як практичних (15%) та здатних до самоконтролю (14%) досліджуваних приблизно однакова кількість.

Таким чином, якщо брати до уваги загальні результати дослідження, то найбільш вираженими рисами характеру та темпераменту у даної вибірки досліджуваних є екстраверсія та рівень емоційної стійкості, низький показник якого відображає те, що досліджувані є емоційно стійкими особистостями.

Описовий аналіз психологічних факторів досліджуваних.

Отримані результати описового аналізу психологічних факторів дозволяють окреслити провідні індивідуально-типологічні особливості респондентів, пов'язані з їхньою поведінкою та міжособистісною взаємодією. (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Описова статистика отриманих результатів

Назва шкали	Середнє арифметичне	Медіана	Мода	Дисперсія	Стандартне відхилення
Екстраверсія	33,54	31	36	31	5
Інтроверсія	34,45	36	38	32	6
Прихильність	32,25	34	36	38	6
Відособленість	30,82	31	31	41	4
Самоконтроль	32,9	33,5	32	25	5

Найвищі середні показники зафіксовано за шкалами інтроверсії ($M = 34,45$) та екстраверсії ($M = 33,54$), що свідчить про відносну збалансованість цих двох характеристик у вибірці. Такий результат може означати, що досліджувані поєднують елементи інтроверсії (схильність до саморефлексії, внутрішньої зосередженості) з достатнім рівнем соціальної активності та

комунікабельності, притаманним екстравертам. Це поєднання забезпечує адаптивну поведінку в соціальних ситуаціях і гнучкість у виборі стилів взаємодії.

Показники за шкалою прихильності ($M = 32,25$) свідчать про доброзичливе ставлення до інших, здатність до емпатії, взаємопідтримки та встановлення позитивних стосунків у групі. Високий рівень прихильності узгоджується з даними про помірно високий рівень толерантності респондентів, що підтверджує соціальну орієнтованість та готовність до співпраці.

Найнижчі результати виявлено за шкалою відособленості ($M = 30,82$), що вказує на невисоку схильність до емоційного дистанціювання та соціальної замкненості. Більшість учасників дослідження не схильні уникати контактів або проявів емоцій, що свідчить про відкритість до комунікації та включеність у групову взаємодію.

Показники за шкалою самоконтролю ($M = 32,9$) демонструють помірно високий рівень регуляції поведінки, відповідальності та вміння керувати власними емоційними реакціями. Це свідчить про сформовані навички соціальної адаптації та конструктивного вирішення міжособистісних ситуацій.

Тож, отримані результати дають підстави стверджувати, що для більшості респондентів характерна емоційна врівноваженість, доброзичливість і соціальна відкритість, які поєднуються з достатнім рівнем самоконтролю та рефлексивності. Таке поєднання психологічних рис сприяє гармонійному функціонуванню особистості в соціальній групі, підвищує ефективність комунікації та сприяє конструктивній взаємодії.

Наступним та останнім кроком статистичної обробки отриманих результатів, був *кореляційний аналіз* за допомогою розрахунку коефіцієнту кореляції Пірсона, який вимірює ступінь лінійного кореляційного зв'язку між кількісними скалярними ознаками.

Для проведення кореляційного аналізу ми взяли дві перемінні: емотивний тип акцентуації характеру, екзальтований тип та збудливий тип зі прямованістю

особистості на спілкування. Тому що ці показники переважають у досліджуваних.

Кореляційний аналіз дозволяє оцінити силу та напрям взаємозв'язку між двома змінними. Кореляційний аналіз базується на кількісних даних, що дозволяє отримувати об'єктивні результати. Це особливо важливо в дослідженнях психологічних характеристик, таких як вплив психотипу на поведінку в соціальній групі, де суб'єктивний вплив може вплинути на результати.

Отже, дослідження взаємозв'язку між психотипом особистості та його спрямованістю, може показати як пов'язані між собою ці дві характеристики.

Кореляційний зв'язок розраховувався за формулою коефіцієнта кореляції Пірсона:

$$R_{xy} = \frac{\sum_{i=0}^{n-1} (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=0}^{n-1} (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=0}^{n-1} (y_i - \bar{y})^2}}$$

Де x – значення типу акцентуації характеру, а y – спрямованість особистості на спілкування.

Отримані результати представимо у вигляді таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Результати дослідження кореляційного зв'язку

№ п/п	Перемінна 1 (Тип акцентуації характеру)	Перемінна 2	Коефіцієнт кореляції
1.	Емотивний тип	Спрямованість особистості на спілкування	-0,689
2.	Екзальтований тип		0,525
3.	Збудливий тип		-0,132

Примітки:

1) * – зміни достовірні на рівні $p \leq 0,05$.

З метою наочності, результати кореляції представимо у графічному варіанті (рис. 2.2).

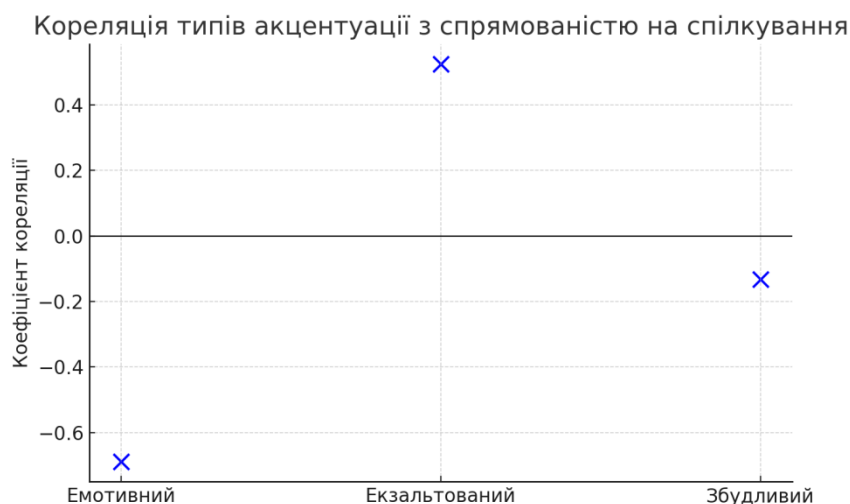

Рис. 2.2. Результати дослідження кореляційного зв'язку

За результатами кореляційного аналізу встановлено, що між емотивним типом акцентуації характеру та спрямованістю особистості на спілкування існує помірно сильний негативний зв'язок ($r = -0,689$). Це свідчить про те, що респонденти з високим рівнем емоційної чутливості, схильності до співпереживання та плаксивості менш орієнтовані на активне соціальне спілкування та взаємодію з іншими людьми.

Між екзальтованим типом акцентуації та спрямованістю на спілкування виявлено помірний позитивний зв'язок ($r = 0,525$). Це означає, що респонденти, які характеризуються схильністю до бурхливих емоцій, ентузіазму та потреби у підтримці оточення, частіше орієнтовані на взаємодію та контакт із людьми, прагнуть до активного спілкування.

Натомість між збудливим типом акцентуації та спрямованістю на спілкування кореляція є слабкою та негативною ($r = -0,132$), що свідчить про відсутність стійкого зв'язку: підвищена імпульсивність, конфліктність і

нетерпимість у таких респондентів мало впливає на їхню соціальну орієнтацію та участь у взаємодії з іншими людьми.

Отже, результати дослідження вказують на те, що типи акцентуації емоційного спектру (емотивний та екзальтований) істотно впливають на соціальну спрямованість особистості, тоді як імпульсивні риси проявляють слабкий або мінімальний вплив.

Висновки до розділу 2

В ході другого розділу було описано вибірку та організацію дослідження, а також охарактеризовано обрані методики. В ході емпіричного розділу ми виявили, що респонденти в основному демонструють соціально адаптивну поведінку: вони готові до взаємодії, підтримують правила колективу та прагнуть до компромісів у конфліктних ситуаціях.

У структурі характеру респондентів домінують емоційно-чутливі, екзальтовані та імпульсивні риси, доповнені ретельністю й життєрадісністю. Це створює яскравий, чутливий та динамічний образ особистості, для якої важливими є міжособистісні контакти, емоційна підтримка та можливість виражати власні переживання.

У структурі спрямованості особистості домінують соціальні мотиви – прагнення до спілкування та взаємодії з іншими людьми, тоді як особистісна та діяльнісна орієнтації проявляються слабше. Це може впливати на вибір способів поведінки та прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях, підкреслюючи значення соціальної взаємодії для респондентів.

Більшість респондентів демонструє помірну або високу толерантність, що свідчить про здатність до адекватної соціальної взаємодії та врахування думок і потреб інших людей, хоча окремі особистості можуть проявляти нетерпимість у певних ситуаціях.

Найбільш вираженими рисами характеру та темпераменту у даної вибірки досліджуваних є екстраверсія та рівень емоційної стійкості, низький показник якого відображає те, що досліджувані є емоційно стійкими особистостями.

Результати дослідження кореляційного зв'язку вказують на те, що типи акцентуації емоційного спектру (емотивний та екзальтований) істотно впливають на соціальну спрямованість особистості, тоді як імпульсивні риси проявляють слабкий або мінімальний вплив.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ З УРАХУВАННЯМ ПСИХОТИПІВ

3.1. Аналіз проблемних аспектів групової взаємодії представників різних психотипів

У сучасному суспільстві ефективна групова взаємодія є важливою умовою успішної діяльності як у професійній, так і в освітній, соціальній та особистісній сферах. Люди дедалі частіше залучені до спільних форм роботи – командних проєктів, колективного прийняття рішень, групового навчання. Водночас не всі групи демонструють однаковий рівень згуртованості, ефективності чи психологічного комфорту учасників. Одним із чинників, що істотно впливають на характер взаємодії, є індивідуально-психологічні особливості особистості, зокрема її психотип.

Психотип визначає спосіб сприйняття, мислення, емоційного реагування та поведінкових стратегій людини. Різні психотипи мають власні особливості комунікації, лідерства, підпорядкування, вирішення конфліктів і співпраці. Саме тому у груповій діяльності часто виникають проблеми несумісності, непорозуміння, конфлікти ролей та емоційна напруга, які ускладнюють досягнення спільної мети.

Аналіз проблемних аспектів взаємодії представників різних психотипів є актуальним завданням сучасної психології, адже дозволяє глибше зрозуміти механізми міжособистісних стосунків, визначити причини неефективної комунікації та знайти шляхи її оптимізації. Такий аналіз має практичне значення для психологів, педагогів, керівників колективів, HR-фахівців і тренерів командної взаємодії.

У психологічній науці поняття соціальної взаємодії трактується по-різному. Так, У. Гембар зазначає, що взаємодію можна розглядати у двох

основних аспектах. Перший аспект полягає в тому, що взаємодія виступає як контакт двох або більше осіб, результатом якого є взаємні зміни у їх поведінці, діяльності, стосунках і настановах. Другий аспект визначає взаємодію як взаємозумовлені індивідуальні дії, пов'язані циклічною причинно-наслідковою залежністю. У цьому контексті взаємодія розглядається як спосіб реалізації спільної діяльності, де досягнення мети передбачає взаємне узгодження дій, розподіл функцій і кооперацію учасників [9, с. 25].

У межах психології спілкування взаємодію розглядають як одну зі сторін цього процесу, що в літературі має різні назви. Зокрема, інтерактивна сторона спілкування відображає не лише обмін інформацією, а й організацію спільних дій, необхідних для реалізації спільної діяльності партнерів [14, с. 72].

За М. Варій, міжособистісна взаємодія трактується як інструментально-технологічний аспект спілкування, тобто система взаємних дій, спрямованих на узгодження цілей учасників і організацію їх досягнення в процесі спілкування [4, с. 100].

П. Горностай розглядав взаємодію як ключову ознаку спільної діяльності, зокрема групової. На його думку, взаємодія — це така система дій учасників, у межах якої дії однієї особи або групи зумовлюють дії інших, а ті, у свою чергу, впливають на перших [12, с. 114].

О. Потьомкіна виділяє кілька характерних ознак спільної діяльності [47, с. 51]:

1) просторово-часову співприсутність учасників, що забезпечує можливість безпосереднього контакту, обміну діями (інтерації), інформацією (комунікації) та взаємного сприймання (перцепції);

2) наявність спільної мети, яка відповідає інтересам усіх учасників і сприяє задоволенню потреб кожного;

3) організаційно-керівний компонент, що включає планування, координацію, контроль і корекцію дій, а також створення умов для ефективної співпраці;

4) розподіл функцій між учасниками відповідно до мети, засобів, умов діяльності та рівня їх компетентності.

Дослідники зазначають, що у процесі групової взаємодії представників різних психотипів виникає низка проблемних аспектів, пов'язаних із відмінностями у способах сприйняття, мислення, емоційного реагування та поведінкових стратегіях. Однією з найпоширеніших труднощів є комунікативні бар'єри, що проявляються у різному підході до передавання та сприймання інформації. Емоційні типи, схильні до відкритого вираження почуттів, часто не знаходять взаєморозуміння з раціональними типами, для яких пріоритетним є логічний, аргументований підхід до обговорення проблем. Така відмінність призводить до нерівномірності спілкування, непорозумінь і навіть відчуження між учасниками групи [11; 39; 51].

Іншим проблемним аспектом є конфлікти, зумовлені різними способами прийняття рішень. Особи з інтуїтивним типом мислення орієнтуються на загальні ідеї, передбачення та образи, тоді як сенсорні або раціональні типи покладаються на фактичні дані, конкретні дії та перевірені рішення. Внаслідок цього у процесі спільної діяльності виникає напруга, адже для одних важливо зберігати чіткість і логічність дій, тоді як інші прагнуть до творчості та гнучкості.

Значні труднощі спостерігаються також у сфері темпу діяльності та динаміки взаємодії. Активні, екстравертовані учасники прагнуть до швидких рішень, частого обміну думками та колективної активності, що може викликати дискомфорт у більш замкнених, інтровертованих членів групи. Останні, у свою чергу, потребують більше часу для обдумування, схильні працювати у спокійному темпі, тому можуть сприймати надмірну енергійність партнерів як нав'язливість або тиск.

Не менш важливим є аспект розподілу ролей у групі. Представники домінантних або стратегічно орієнтованих психотипів схильні брати на себе ініціативу, що нерідко призводить до конкуренції за лідерство. Якщо такі особи

не здатні до компромісу або взаємної підтримки, це може стати джерелом тривалих конфліктів і зниження ефективності групової роботи.

Ще однією поширеною проблемою є емоційні непорозуміння, зумовлені різним рівнем емпатії та емоційної чутливості. Особи з високим рівнем емоційності схильні до глибокого переживання взаємин, тоді як більш раціональні або дистанційовані типи можуть сприймати це як надмірну вразливість. Унаслідок цього виникає неправильна інтерпретація поведінки партнерів, недовіра або емоційна напруга.

Також варто відзначити труднощі адаптації нових членів групи, що пов'язані з відмінностями у психотипах та стилях поведінки. Людина, чий тип суттєво відрізняється від більшості учасників, може відчувати ізоляцію, труднощі у встановленні контактів і залученні до спільної діяльності. Відсутність психологічної підтримки або нерозуміння з боку групи може посилювати почуття тривоги, невпевненості та внутрішнього опору.

Отже, проблемні аспекти взаємодії представників різних психотипів зумовлені неоднорідністю особистісних характеристик, що впливають на комунікацію, темп роботи, прийняття рішень, емоційну сферу та рольову поведінку. Виявлення та усвідомлення цих труднощів є важливою умовою ефективної групової взаємодії, оскільки дає змогу розробити психологічні стратегії, спрямовані на гармонізацію міжособистісних відносин і підвищення продуктивності спільної діяльності.

3.2. Розробка та обґрунтування програми оптимізації взаємодії в соціальній групі

У сучасних соціально-економічних умовах ефективна взаємодія між людьми виступає ключовою передумовою успішної діяльності будь-якої соціальної групи – освітньої, трудової, професійної чи соціально-психологічної. Здатність членів групи конструктивно співпрацювати, узгоджувати дії,

досягати компромісів і зберігати позитивний психологічний клімат визначає не лише результативність спільної діяльності, а й рівень задоволення її учасників. Водночас численні дослідження свідчать, що у процесі групової взаємодії часто виникають труднощі, пов'язані з індивідуально-психологічними відмінностями, низьким рівнем комунікативної культури, відсутністю навичок саморегуляції, емоційною напругою та конфліктами.

Необхідність розроблення та впровадження програм оптимізації взаємодії в соціальних групах зумовлена зростанням потреби у створенні сприятливого соціально-психологічного середовища, яке забезпечує ефективну комунікацію, згуртованість і взаєморозуміння між членами колективу. Така оптимізація передбачає використання психологічних методів і технологій, спрямованих на підвищення рівня взаємної довіри, розвиток емпатії, формування навичок конструктивного спілкування та подолання деструктивних форм поведінки.

Розробка програми оптимізації взаємодії має не лише практичне, а й теоретичне значення, оскільки дозволяє глибше зрозуміти закономірності міжособистісних процесів у групі, механізми адаптації, соціальної підтримки та групової динаміки. Вона сприяє формуванню позитивного соціально-психологічного клімату, зниженню рівня конфліктності та підвищенню ефективності спільної діяльності.

Мета програми: формування навичок конструктивної взаємодії, підвищення рівня згуртованості, розвитку емпатії, довіри та толерантності між членами групи; створення сприятливого соціально-психологічного клімату, що забезпечує ефективну спільну діяльність.

Завдання програми:

Психоосвітні завдання: ознайомити учасників із поняттями міжособистісної взаємодії, комунікації, групової динаміки; підвищити рівень обізнаності про власні комунікативні особливості та індивідуальні психотипи.

Діагностичні завдання: виявити індивідуальні стилі спілкування, рівень емпатії, особливості рольової поведінки у групі; визначити наявні проблеми комунікації та конфліктні тенденції.

Розвивальні завдання: сформувати вміння ефективно слухати, висловлювати думки без агресії та оцінювання; розвинути здатність до співпереживання, прийняття різних точок зору; навчити конструктивного розв'язання конфліктів і кооперації у груповій діяльності.

Корекційно-тренінгові завдання: знизити рівень міжособистісної напруги; розвинути позитивне ставлення до себе та до членів групи; підвищити рівень соціально-психологічної адаптованості.

Цільова група: люди від 18 років у кількості 10–15 осіб. Група має бути стабільною (постійний склад протягом усіх занять). Добровільна участь та мотивація до самопізнання є обов'язковими умовами.

Тривалість програми: 5 занять (по 90 хвилин).

Форма роботи: тренінгові заняття у груповому форматі.

Періодичність: 1 раз на тиждень.

Методи та форми роботи:

- 1) групові дискусії;
- 2) рольові ігри;
- 3) психологічні вправи;
- 4) методи активного слухання;
- 5) рефлексивні кола;
- 6) міні-лекції;
- 7) діагностичні методики (опитувальники, тести, анкети).

Коротку характеристику модулів програми представимо у вигляді таблиці (Додаток Е).

Модуль 1. Діагностико-мотиваційний

Модуль спрямований на визначення вихідного рівня групової взаємодії, комунікативних умінь, рівня довіри та згуртованості учасників, а також на

формування мотивації до участі у програмі. Основними завданнями цього етапу є проведення психодіагностики соціально-психологічної адаптації, комунікативної компетентності та психотипових особливостей учасників, ознайомлення групи з метою, структурою та очікуваними результатами програми, створення безпечного психологічного середовища та підвищення мотивації до самопізнання і ефективної взаємодії.

Роботу модуля починають із вступного слова психолога, яке триває близько десяти-п'ятнадцяти хвилин. Психолог ознайомлює учасників із значенням розвитку навичок групової взаємодії, пояснює структуру програми, її добровільний і конфіденційний характер та очікувані результати. Це дозволяє знизити початкову тривожність та сформувати відчуття безпеки, необхідне для подальшої роботи.

Далі проводиться вправа «Знайомство», метою якої є створення дружньої атмосфери та первинного контакту між учасниками. Кожен учасник називає своє ім'я та коротко описує свій емоційний стан, очікування від програми або те, чого він хотів би досягти в групі. Для розширення асоціативного мислення можна додати елемент творчості, наприклад, попросити учасників порівняти себе з певним кольором або порою року. Після цього проводиться короткий круг рефлексії, під час якого учасники діляться враженнями від знайомства. Результатом вправи є зниження напруженості та формування початкового контакту між членами групи.

Наступним кроком є формування групових правил взаємодії у вправі «Правила групи». Учасники обговорюють, яких норм слід дотримуватися під час занять, наприклад, конфіденційності, активності, поваги до думок інших, говоріння від власного досвіду та недопущення перебивання співрозмовника. Психолог фіксує правила на аркуші ватману, після чого кожен учасник підтверджує свою згоду, підписавшись або символічно позначивши аркуш. Це формує відчуття відповідальності та безпечного простору для спільної діяльності.

Вправа «Мої очікування» спрямована на усвідомлення особистісних цілей і мотивів участі у програмі. Учасники записують на аркушах відповіді на запитання щодо того, що вони хочуть отримати, які якості прагнуть розвинути та що може їм у цьому допомогти. Потім учасники діляться своїми думками у колі, а результати можна оформити у вигляді спільного «Плакату очікувань». Завдяки цій вправі підвищується залученість і внутрішня мотивація учасників.

Психодіагностичний блок включає оцінку вихідного рівня групової взаємодії та індивідуальних особливостей учасників. Використовуються методики, такі як опитувальник соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда, типологічний тест за Юнгом або соціонічна типологія для визначення психотипів, а також шкала комунікативної компетентності. Отримані дані є базою для подальшого аналізу ефективності програми на завершальному етапі.

Модуль завершується підсумковим колом «Враження першої зустрічі», під час якого кожен учасник висловлює, що він зрозумів, що йому сподобалося та на що він очікує на наступних заняттях. Це дозволяє закріпити позитивний емоційний досвід, сформувати довіру та підготувати групу до наступних модулів.

Модуль 2. Пізнавально-рефлексивний

Мета модуля: поглибити самопізнання учасників, сприяти усвідомленню власного психотипу, індивідуальних стилів спілкування та особливостей взаємодії з іншими членами групи. Формування толерантного ставлення до відмінностей між учасниками та розвиток навичок саморефлексії.

Завдання модуля:

1. Сприяти розвитку усвідомлення власних сильних і слабких сторін у комунікації та взаємодії.
2. Допомогти учасникам визначити власний психотип і зрозуміти, як він впливає на стиль поведінки у групі.

3. Формувати розуміння відмінностей у психотипах та стилях спілкування серед учасників.

4. Розвивати толерантність, здатність до прийняття іншої точки зору та емпатійної взаємодії.

Вправи та форми роботи:

1. Міні-лекція «Психотипи і стилі спілкування» (15 хвилин)

Сьогодні ми розглянемо, як індивідуальні психотипи впливають на спілкування та групову взаємодію. Психотип – це сукупність стабільних особистісних характеристик, що визначають стиль мислення, емоційного реагування та поведінки людини. Відмінності у психотипах часто стають причиною непорозумінь або конфліктів у групі, але вони ж можуть стати ресурсом для ефективної взаємодії.

2. Вправа «Мій тип у дії» (20 хвилин)

Учасники виконують тест для визначення свого психотипу або відповідають на індивідуальні запитання, що дозволяють усвідомити переваги та обмеження свого стилю поведінки. Після цього у малих групах учасники обговорюють результати, наводять приклади власних реакцій у типових ситуаціях взаємодії.

3. Робота в парах «Що заважає порозумінню» (20 хвилин)

Учасники обмінюються думками про те, які фактори або поведінкові особливості інших людей у групі створюють труднощі у спілкуванні. Потім кожна пара презентує ключові висновки перед групою, а психолог коментує їх з точки зору психотипових відмінностей і можливих стратегій подолання бар'єрів.

Очікуваний результат: формування розуміння впливу індивідуальних особливостей на взаємодію, розвиток толерантності та емпатії.

4. Групова дискусія «Різні, але разом» (20 хвилин)

Учасники обговорюють конкретні приклади співпраці в групі та випадки конфліктів, аналізуючи їх з точки зору психотипів і комунікативних стилів.

Психолог модерує дискусію, допомагає виділити позитивні стратегії взаємодії та способи подолання непорозумінь.

Підсумкове коло (10–15 хвилин). Наприкінці заняття учасники беруть участь у колі рефлексії, де відповідають на запитання:

«Що нового я дізнався про себе сьогодні?»

«Що я зрозумів про інших учасників?»

«Які зміни у своєму ставленні чи поведінці я хотів би застосувати?»

Психолог підбиває підсумки модуля, наголошуючи на важливості усвідомлення власного психотипу та відмінностей інших членів групи як ключового фактора ефективної взаємодії.

Модуль 3. Комунікативно-розвивальний

Мета модуля: формування навичок ефективного спілкування та активного слухання, розвиток здатності до конструктивної взаємодії у групі та зміцнення довіри між учасниками. Модуль спрямований на подолання комунікативних бар'єрів, підвищення рівня емпатії та відкритості у групових процесах.

Завдання модуля:

1. Тренувати вербальні і невербальні навички спілкування.
2. Розвивати активне слухання, уміння точно висловлювати власні думки та відчуття.
3. Формувати навички конструктивного обговорення та групового прийняття рішень.
4. Підвищити довіру та взаєморозуміння між учасниками через практичні вправи.

Вправи та форми роботи

1. Вправа «Активне слухання» (20 хвилин)

Мета цієї вправи – навчити учасників уважно слухати партнера, правильно інтерпретувати повідомлення та відображати його зміст. Учасники працюють у парах: один розповідає про власний досвід або проблему протягом 3–5 хвилин, а другий повторює сказане власними словами, демонструючи, що

він зрозумів співрозмовника. Потім ролі змінюються. Психолог коригує процес і коментує успішні приклади активного слухання.

2. Вправа «Дзеркало» (15 хвилин)

Мета: відпрацювати невербальні навички комунікації, включаючи жести, міміку та інтонацію. Учасники працюють у парах: один виконує серію рухів або виражає емоцію, другий повторює їх, «віддзеркалюючи» поведінку. Після вправи психолог обговорює з групою, як невербальна комунікація впливає на взаєморозуміння.

3. Вправа «Я–повідомлення» (20 хвилин)

Мета – навчити учасників виражати власні почуття, думки та потреби без агресії або звинувачень. Учасники формулюють речення у форматі: «Я відчуваю ..., коли ..., мені хотілося б ...». Психолог аналізує приклади та дає рекомендації щодо покращення формулювань.

4. Рольова гра «Складна розмова» (25 хвилин)

Мета: відпрацювати навички комунікації у складних ситуаціях. Група отримує сценарії, у яких виникають конфліктні або непорозуміння у взаємодії. Учасники розігрують ситуації, а психолог модерує процес, вказує на ефективні стратегії вирішення проблем та взаєморозуміння.

5. Групова дискусія (10–15 хвилин)

Після вправ учасники обговорюють, що було найскладніше, що спрацювало добре, і які навички вони хочуть застосувати в реальному житті. Психолог підсумовує ключові моменти та дає зворотний зв'язок.

Наприкінці модулю учасники беруть участь у колі рефлексії, відповідаючи на запитання: «Що нового я дізнався про себе?»; «Які техніки комунікації мені були найбільш корисні?»; «Як я можу застосувати ці навички у групі або в повсякденному житті?» Психолог підбиває підсумки, акцентуючи увагу на практичному значенні набутих навичок та їх ролі у підвищенні ефективності групової взаємодії.

Модуль 4. Конфліктологічно-корекційний

Мета модуля: розвинути навички конструктивного розв'язання конфліктів, знизити емоційну напругу у взаємодії, підвищити здатність учасників до саморегуляції та взаєморозуміння в групі. Модуль спрямований на формування позитивної культури спілкування та стратегії ефективного вирішення суперечок.

Завдання модуля:

1. Усвідомити типові причини конфліктів у груповій взаємодії та їхні прояви.
2. Розвинути навички мирного розв'язання конфліктних ситуацій.
3. Навчити учасників емоційної саморегуляції та контролю власних реакцій у стресових або конфліктних ситуаціях.
4. Підвищити взаємоповагу та здатність до конструктивної комунікації під час суперечок.

1. Міні-лекція «Конфлікт як ресурс розвитку» (15 хвилин)

Психолог пояснює, що конфлікт не завжди є негативним явищем. Він може бути ресурсом для розвитку особистості та групи, якщо його правильно розпізнати і керувати ним. Лектор описує основні типи конфліктів (ціннісні, рольові, комунікативні, міжпсихотипові) і типові причини їх виникнення.

2. Рольова гра «Пошук компромісу» (25 хвилин)

Мета цієї вправи – навчити учасників конструктивно шукати рішення у конфліктних ситуаціях. Група отримує сценарії конфліктів, де учасники виконують різні ролі (ініціатор конфлікту, опонент, модератор). Завдання – знайти компромісне рішення, яке задовольнить усіх. Психолог модерує процес, підказує ефективні стратегії, коментує успішні дії.

3. Вправа «Коло примирення» (20 хвилин)

Мета: відпрацювати навички мирного врегулювання конфліктів у групі. Учасники сідають у коло і по черзі висловлюють, що їх турбує, використовуючи «Я-повідомлення». Після кожного виступу решта групи демонструє активне слухання та емпатію. Психолог коментує процес,

допомагаючи учасникам конструктивно реагувати на критику або незадоволення.

4. Тренінг емоційної регуляції (15–20 хвилин)

Мета вправи: навчити учасників контролювати власні емоції під час стресових або конфліктних ситуацій. Використовуються техніки глибокого дихання, короткі релаксаційні вправи, а також вправи на усвідомлення емоцій («Назви свою емоцію», «Відчуй тіло»).

У підсумковому колі учасники обговорюють, що вони дізналися про власні реакції на конфлікти, які стратегії врегулювання їм підходять, що було найскладніше і що вдалося реалізувати ефективно. Психолог підводить загальні підсумки модуля, наголошуючи на важливості конструктивного підходу до конфліктів та використання конфліктів як ресурсу розвитку групи.

Модуль 5. Рефлексивно-завершальний

Мета модуля: узагальнити досвід учасників, оцінити динаміку змін у груповій взаємодії та комунікативних навичках, закріпити позитивні зміни та сформувати готовність до подальшої ефективної взаємодії в групі. Модуль спрямований на інтеграцію отриманих знань і навичок, розвиток саморефлексії та усвідомлення власного прогресу.

Завдання модуля:

- 1) Провести повторну діагностику рівня комунікативних умінь, довіри та згуртованості групи.
- 2) Стимулювати усвідомлення учасниками індивідуального розвитку та змін у поведінці.
- 3) Закріпити позитивні зміни у груповій динаміці та сформувати готовність до подальшої конструктивної взаємодії.
- 4) Надати учасникам можливість поділитися враженнями та досягненнями.

1. Проведення повторної діагностика (30 хвилин)

Для оцінки ефективності програми проводиться повторне анкетування та тестування учасників із застосуванням тих самих методик, що і на діагностичному етапі:

опитувальник соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда.

Результати дозволяють порівняти вихідні показники та оцінити динаміку змін у групі.

2. Вправа «Зворотний зв'язок» (20 хвилин)

Учасники по черзі висловлюють один одному та психологу зворотний зв'язок про спільну роботу: що сподобалося, які моменти були корисними, що можна покращити. Психолог модерує обговорення, допомагаючи фокусуватися на конструктивних і позитивних аспектах взаємодії.

3. Вправа «Моє відкриття» (15–20 хвилин)

Кожен учасник формулює власне відкриття або здобуток, який він отримав під час програми: нові знання про себе, покращення комунікативних навичок, розвиток толерантності або вміння вирішувати конфлікти. Відкриття можна записати на картках або висловити усно перед групою.

4. Створення «Колажу досягнень» (20 хвилин)

Учасники об'єднуються у малі групи або працюють індивідуально, створюючи колаж із символів, малюнків, слів або коротких фраз, що відображають основні досягнення та позитивні зміни під час участі у програмі. Після завершення колажі обговорюються в групі.

У підсумковому колі учасники обговорюють свої враження від програми загалом, відповідають на питання: «Що я змінив у собі?»; «Які нові навички мені найбільш корисні?»; «Як я можу застосувати отримані знання у реальному житті?». Психолог підводить загальні висновки, наголошує на значенні отриманих знань та навичок для майбутньої взаємодії в групі та у соціальному середовищі, закріплює позитивний емоційний ефект від завершення програми.

Таким чином, проведений аналіз теоретичних та практичних аспектів групової взаємодії дозволив визначити ключові проблемні моменти, що виникають у процесі спілкування представників різних психотипів, серед яких комунікативні бар'єри, конфлікти через різні способи прийняття рішень, несумісність у темпі діяльності, відмінності у сприйнятті ролей у групі та труднощі адаптації нових учасників.

3.3. Практичні рекомендації щодо оптимізації взаємодії особистості в соціальній групі

Ефективна взаємодія особистості в соціальній групі є ключовим чинником успішної колективної діяльності та розвитку соціально-психологічного клімату. У сучасних умовах взаємодія в групах часто ускладнюється через різницю психотипів, стилів спілкування, мотиваційних установок та рівнів розвитку комунікативних навичок учасників. Внаслідок цього виникають труднощі у порозумінні, конфлікти, недостатня координація спільних дій та зниження ефективності колективної роботи.

У зв'язку з цим особливого значення набуває формування практичних рекомендацій, які дозволяють оптимізувати взаємодію особистості в групі, підвищити рівень довіри та згуртованості, а також сприяти розвитку конструктивних комунікативних стратегій. Рекомендації ґрунтуються на результатах теоретичного аналізу групової динаміки та психотипових особливостей учасників, а також на практичних підходах, що застосовуються у тренінгових і корекційних програмах.

Метою цього підрозділу є систематизація практичних заходів та стратегій, здатних підвищити ефективність групової взаємодії, сприяти адаптації учасників до колективу та забезпечити гармонізацію міжособистісних стосунків у соціальному середовищі. Зокрема, увага приділяється рекомендаціям щодо розвитку комунікативних навичок, подолання конфліктів,

врахування психотипових відмінностей, а також стимулювання позитивної групової динаміки.

1. Визначення власного психотипу та стилю спілкування. Усвідомлення власного психотипу та індивідуального стилю спілкування є фундаментальною умовою ефективної взаємодії в групі. Психотип визначає, як людина сприймає інформацію, приймає рішення, реагує на емоції інших та взаємодіє з колективом. Неусвідомлення цих особливостей може призводити до непорозумінь, конфліктів або зниження продуктивності групи.

2. Активне слухання. Навчання слухати співрозмовника уважно, без перебивань, із фокусом на його слова та емоції, значно знижує ризик непорозумінь. Важливо відображати зміст почутого власними словами, демонструючи, що ви його зрозуміли.

3. Використання «Я-повідомлень» у комунікації. Висловлювання власних почуттів і потреб у формі «Я відчуваю..., коли..., мені хотілося б...» допомагає уникати конфліктів і звинувачень, а також сприяє конструктивному обговоренню проблем у групі.

4. Уважне ставлення до невербальної комунікації. Жести, міміка, інтонація та постава мають великий вплив на сприйняття інформації. Усвідомлене використання невербальних сигналів та їхнє спостереження у інших учасників групи допомагає коригувати власну поведінку та підвищує ефективність взаємодії.

5. Адаптація темпу роботи до групи. Люди з різними психотипами мають різний ритм роботи. Важливо знаходити баланс між швидкістю активних учасників та потребою інтровертів у спокійному обмірковуванні, щоб уникнути напруги та зберегти ефективність спільної діяльності.

6. Розподіл ролей відповідно до психотипів. Визначення оптимальних ролей у групі на основі сильних сторін та особливостей психотипу сприяє підвищенню продуктивності та зменшенню конфліктності. Наприклад,

стратегічні лідери можуть відповідати за планування, а більш аналітичні учасники – за контроль деталей.

7. Відпрацювання навичок конструктивного вирішення конфліктів. Регулярне проведення рольових ігор та тренінгових вправ дозволяє учасникам практикувати мирне вирішення суперечок, знаходити компроміси та регулювати власні емоції в складних ситуаціях.

8. Створення правил групової взаємодії. Формулювання та узгодження з усіма учасниками основних правил спілкування, обговорення очікувань і норм поведінки допомагає уникнути непорозумінь та забезпечує безпечний простір для відкритого обміну думками.

9. Регулярна рефлексія та самооцінка. Учасникам групи корисно періодично аналізувати власну поведінку, взаємодію з іншими та ефективність застосування комунікативних стратегій. Цей процес сприяє розвитку самосвідомості та корекції власних підходів у колективній діяльності.

10. Підтримка довіри та емпатії у групі. Активне заохочення взаємоповаги, готовності слухати, визнавати помилки і підтримувати інших членів групи створює позитивний психологічний клімат. Довіра та емпатія є основою ефективної взаємодії та згуртованості колективу. Для формування довіри та емпатії доцільно застосовувати комплекс практичних підходів. По-перше, необхідно активно заохочувати взаємоповагу, підкреслюючи цінність внеску кожного учасника та стимулюючи конструктивне обговорення різних точок зору.

Таким чином, практичні рекомендації є важливим інструментом оптимізації соціальної взаємодії та можуть бути ефективно застосовані в навчальних, професійних і соціально-психологічних групах для підвищення продуктивності, якості комунікації та психологічного благополуччя учасників.

Висновки до розділу 3

В рамках даного підрозділу було проведено аналіз проблемних аспектів групової взаємодії представників різних психотипів. На основі емпіричних даних була розроблена програма оптимізації взаємодії, яка включає п'ять взаємопов'язаних модулів: діагностико-мотиваційний, пізнавально-рефлексивний, комунікативно-розвивальний, конфліктологічно-корекційний та рефлексивно-завершальний.

Програма передбачає комплексну роботу з учасниками групи, поєднуючи психодіагностику, вправи на самопізнання, тренінгові техніки комунікації, рольові ігри та методики конфліктологічного навчання. Кожен модуль включає чітко визначені цілі, завдання, практичні вправи та підсумкові рефлексивні етапи, що забезпечують системність і послідовність розвитку навичок ефективної взаємодії.

Реалізація програми спрямована на підвищення рівня комунікативної компетентності, розвитку емпатії, толерантності та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. Очікуваним результатом є формування згуртованої, взаємоповажної та ефективно взаємодіючої групи, здатної до спільної діяльності та адаптації в різних соціальних контекстах. Таким чином, запропонована програма має практичну цінність і може бути використана як інструмент для підвищення ефективності групової взаємодії в навчальних, професійних та соціально-психологічних середовищах.

Розроблені практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності групової взаємодії та гармонізацію міжособистісних стосунків у колективі. Вони охоплюють ключові аспекти соціальної взаємодії: усвідомлення власного психотипу та стилю спілкування, розвиток активного слухання, застосування «Я-повідомлень», увагу до невербальної комунікації, адаптацію темпу роботи до особливостей групи, розподіл ролей відповідно до психотипів, формування навичок конструктивного вирішення конфліктів,

створення правил групової взаємодії, регулярну рефлексію та підтримку довіри й емпатії.

Впровадження цих рекомендацій дозволяє учасникам групи усвідомлено підходити до взаємодії, коригувати власну поведінку, враховувати потреби та особливості інших членів колективу, а також ефективно вирішувати конфліктні ситуації. Використання зазначених заходів сприяє формуванню позитивного психологічного клімату, розвитку взаємоповаги та толерантності, підвищенню згуртованості та комунікативної компетентності учасників.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми досягли мету дослідження, яка полягала у аналізі залежності особливостей поведінки в соціальній групі від психотипу особистості та виконали всі поставлені завдання.

1. Здійснено аналіз поняття та структури психотипу особистості та виявлено, що психотип особистості – це відносно стійке поєднання психічних, емоційних і поведінкових особливостей, що визначає індивідуальний спосіб реагування людини на зовнішні та внутрішні впливи. У різних наукових підходах – психоаналітичному, аналітичному, гуманістичному, когнітивно-поведінковому – підкреслюється роль як біологічних, так і соціальних чинників у його формуванні. Структура психотипу має складну, ієрархічну організацію і включає конституційні, нейродинамічні та психодинамічні характеристики, взаємодія яких зумовлює своєрідність особистості та її здатність до адаптації. Знання про психотипи допомагає передбачати поведінкові реакції людини й підвищувати ефективність міжособистісної взаємодії.

2. Досліджено класифікації психотипів у сучасній психології та з'ясовано, що кожна психологічна школа формує власну систему класифікації особистості, що фокусується на певних аспектах психіки, поведінки та мотивації. У типології Л. Шмішека основна увага приділяється виразним рисам характеру та їхньому впливу на міжособистісну взаємодію. Підходи психоаналізу З. Фройда, аналітичної психології К. Юнга та типології MBTI зосереджуються на дослідженні внутрішніх психічних структур і функцій. Гуманістичні та когнітивно-поведінкові концепції наголошують на особистісному зростанні та механізмах адаптації. Такі моделі, як Еннеаграма, психосинтез і позитивна психотерапія, спрямовані на глибше розуміння мотиваційної сфери та системи цінностей людини.

3. Виявлено взаємозв'язок психотипу та поведінки в соціальних групах. Психотип особистості виступає одним із провідних чинників, що

визначає поведінку людини в соціальному середовищі та впливає на ефективність міжособистісної взаємодії. Риси, характерні для певного психотипу, зумовлюють індивідуальний стиль сприйняття, реагування на події та комунікації з оточенням, а також визначають рівень адаптивності в групі, особливості прийняття рішень і виконання соціальних ролей. Психотипові особливості істотно впливають на психологічну сумісність учасників колективу, ступінь його згуртованості, здатність до співпраці та дотримання спільних норм і правил. Розуміння типологічних характеристик особистості дає змогу прогнозувати можливі конфлікти, ефективно розподіляти ролі й статуси в групі, а також враховувати індивідуальні відмінності під час організації спільної діяльності та ухвалення рішень.

4. Проведено методологічно-емпіричне дослідження впливу психотипу й особливостей поведінки в групі та одержано практичні результати, проаналізувавши які ми змогли зробити певні висновки. Респонденти загалом виявляють соціально адаптовану поведінку: вони відкриті до взаємодії, дотримуються правил колективу та схильні шукати компроміси в конфліктних ситуаціях.

У характерологічній структурі переважають емоційно-чутливі, екзальтовані та імпульсивні риси, які поєднуються з ретельністю й життєрадісністю. Така комбінація формує яскравий, динамічний і чутливий тип особистості, для якого особливо важливими є міжособистісні контакти, емоційна підтримка та можливість виражати власні почуття.

У спрямованості особистості домінують соціальні мотиви — прагнення до спілкування та співпраці з оточенням, тоді як особистісна й діяльнісна орієнтації виражені слабше.

Більшість респондентів характеризуються помірним або високим рівнем толерантності, що свідчить про їхню здатність до конструктивного спілкування та врахування потреб інших, хоча в окремих випадках можлива вибіркова нетерпимість.

Найбільш виразними особистісними характеристиками вибірки є екстраверсія та емоційна врівноваженість; низький рівень емоційної нестабільності вказує на високий ступінь емоційної стійкості.

Кореляційний аналіз засвідчив, що акцентуації емоційного типу (емотивна та екзальтована) мають істотний вплив на соціальну спрямованість особистості, тоді як імпульсивні риси виявляють слабкий або незначний зв'язок із цим показником.

5. Розроблено та обґрунтовано програму оптимізації взаємодії в соціальній групі. На основі емпіричних даних створено програму оптимізації групової взаємодії, що складається з п'яти модулів: діагностико-мотиваційного, пізнавально-рефлексивного, комунікативно-розвивального, конфліктологічно-корекційного та рефлексивно-завершального.

Програма поєднує психодіагностику, самопізнання, тренінгові вправи, рольові ігри та конфліктологічні методики, забезпечуючи системний розвиток навичок ефективного спілкування. Її мета – підвищення комунікативної компетентності, розвиток емпатії, толерантності та конструктивного вирішення конфліктів. Очікуваним результатом є згуртована, взаємоповажна група, здатна до ефективної співпраці в різних соціальних умовах. Розроблені рекомендації спрямовані на гармонізацію міжособистісних стосунків і включають усвідомлення власного психотипу, розвиток активного слухання, використання «Я–повідомлень». Їх упровадження сприяє усвідомленій комунікації, підвищенню згуртованості, розвитку взаємоповаги й толерантності в колективі.

Отримані емпіричні дані показали, що більшість респондентів характеризуються соціально адаптованою поведінкою, високим рівнем комунікативності та толерантності. Акцентуації емоційного типу (емотивна й екзальтована) позитивно корелюють із соціальною спрямованістю особистості, тоді як імпульсивні риси мають слабкий або незначний вплив на ефективність групової взаємодії. Це підтвердило припущення про вплив психотипу на стиль поведінки та адаптивність у соціальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. *Кризова психологія: Конспект лекцій*. Навчальний посібник для студентів спеціальності 053 Психологія денної та заочної форм підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, магістр. Укл. Н. М. Атаманчук. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2023. 142 с.
2. Блинова О.Є., С.І. Бабатіна, Т.М. Білик, Н.О. Гусейнова та ін. Соціально-психологічні технології розвитку особистості: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 200 с.
3. Буковинська М. Л. Формування і розвиток особистості: соціальний аспект. *Формування ринкових відносин в Україні*, Одеса. 2016. №8. С. 172-175.
4. Варій М. Загальна психологія: Підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей. М-во освіти і науки України, Львівський державний університет внутрішніх справ. 2-е вид., випр. і доп.. Київ. Центр учбової літератури, 2017. 967 с.
5. Васюк К. Психотип особистості-жертви тоталітарних спільнот. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю „Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті“*, 11-12 червня 2020 року. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 499–502.
6. Ващенко І., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. *Проблеми сучасної психології*, Запоріжжя. 2019. № 46, С. 59–87.
7. Велитченко Л., Болунь С. *Атрибутивна поведінка особистості як феномен комунікативних взаємин і її дескриптивні характеристики*: стаття. 2022. 478 с.
8. Вітенко І. С. Основи психології. Основи педагогіки. Навч.-метод. посібник. 2-ге вид. Чернівці, Книги-XXI, 2015. 200 с.

9. Гембар, У., Коць, М. Особливості прояву групової згуртованості у міжособистісній взаємодії старшокласників : тези. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 24-30.

10. Голев С.В. Психодіагностика темпераменту: навчальний посібник. Херсон: ВМУРОЛ Україна ХФ, 2019. 108 с.

11. Горбенко С. Рольова поведінка у зв'язку із соціалізацією особистості. *Нові технології навчання*. Київ. № 1(92). С. 77-83.

12. Горностаї П. П. Групова взаємодія у світлі психологічних парадигм. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2015. Вип. 35 (38). С. 113-127.

13. Горностаї П.П. , М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова; Основи соціальної психології, підручник для закладів вищої освіти за ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Талком, 2018. 580 с.

14. Горностаї П.П., О. А. Ліщинська, Л. Г. Чорна та ін. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення :[монографія]; за наук. ред. П. П. Горностаї; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ, 2014. 252 с.

15. Горностаї П.П. Психологічні ролі у структурі особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Агропромвидав України, 1999. Вип. 2(5). С. 104–111.

16. Гуцол С. Ю. Методологія наукових досліджень. Комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів за спеціальністю «Психологія». Київ. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. 26 с.

17. Дослідження акцентуацій характеру (за методикою Х. Шмішека). <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://psy.kpi.ua/wp-content/uploads/2018/09/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%E2%84%96-1.-%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80.pdf>

18. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. навч. посіб. для студентів; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Факультет корекц. та соц. педагогіки і психології, каф. психології освіти. Кам'янець-Подільський, 2015. 431 с.
19. Жигалкіна-Лебедева Н. В. Основні детермінанти психологічного здоров'я особистості. Київ. 2016. Вип. 17. № 5. С. 144–149.
20. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ: Либідь, 2017. 156 с.
21. Козлова О.А. Соціальна психологія особистості та спілкування: практикум для студентів спеціальності 6.030101 «Соціологія». Харків: НТУ «ХП», 2017. 172 с.
22. Кокун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. Київ. Центр навчальної літератури, 2016. 184 с.
23. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.
24. Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Спецпрактикум з психодіагностики і психологічного консультування» для студентів галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності Соціальна робота. Вінниця, 2019. 33 с.
25. Коломієць Л. І., Шульга Г.Б. Психодіагностика в схемах і таблицях: навчальний посібник. Вінниця. 2015. С.13-27.
26. Копець Л. В. Психологія особистості: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 460 с.
27. Коробанова О. Л. Особливості рольової комунікації в новостворених групах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 39 (42), 2017. С. 145–159.
28. Корольчук М. С. Методологічні та теоретичні проблеми психології : навч. посібник. Київ: Ніка-Центр, 2018. 336 с.

29. Костанді Д. Д. Психологічні особливості впливу групи на особистість. *Psychological peculiarities of the group's influence on the individual*: кваліфікаційна робота бакалавра. Одеса, 2024. 70 с.

30. Крутько С. В. Психологічні особливості професійної Я-концепції особистості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2013. №3-4. С. 89-94.

31. Кузнєцов М. А. Харківський осінній марафон психотехнологій: матеріали наук.- практич. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р., ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2018. 304 с.

32. Курова А.В. Крюкова М.А. Загальна психологія: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА» - Вступ до спеціальності). Одеса: Фенікс, 2019. 50 с.

33. Курова А.В. Психологія особистості: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса: Фенікс, 2019. 40 с.

34. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Методичне видання психологу для роботи. Діагностичні методики. Умань. 2011. 615 с.

35. Мельнічук А. А. Вплив темпераменту на поведінку особистості в конфліктній ситуації з урахуванням гендерного аспекту: матеріали студентської наукової конференції. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. С. 143-147.

36. Миско Н. Л. Психотип як чинник адаптаційної поведінки особистості в умовах стресу. *Психологія і суспільство*. Київ. 2021. № 45. С. 37–48.

37. Михальська Ю.А. Особливості механізмів психологічного захисту особистості. Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту

психології імені Г.С. Костюка НАПН України, за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Випуск 30. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. С. 417-427.

38. Мілютіна К. Л. Дослідження процесу інформальної соціалізації у різновидових групах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2018. № 1 (8). С. 45–49.

39. Моначин М. М. Вплив акцентуації характеру на переживання стану самотності студентів : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю "053 - психологія". Тернопіль: ТНТУ, 2023. 70 с.

40. Морозов С. М. Психометричний контроль та конструювання психодіагностичних тестів: навч. посібник. Київ: РВЦ «Київський ун-т», 2017. 95 с.

41. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2088. 688 с.

42. Москалець В. М. Психологія особистості: навч. посібн. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 416 с.

43. Орбан–Лембрик Л. Соціальна психологія: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

44. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: Кондор. 2011. 468 с.

45. Павелків Р. В. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: Монографія. Рівне: Волинські обереги, 2014. 368 с.

46. Подоляк Н.М. Психологічні особливості асертивності. *Наука і освіта: науково практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. 2010. №9. С. 108–111.

47. Потьомкіна О. В. Психологічні детермінанти міжособистісної взаємодії. Київ: КМУ, 2020. 96 с.

48. Рахманов О. А. Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві : навч.-метод. Комплекс. Київ: КНЕУ, 2017. 27 с.

49. Ревякіна І. М. Психологічні особливості прояву акцентуацій характеру та їх вплив на процес самореалізації в юнацькому віці. *Психологічні науки*. 2020. Випуск 1(46). С. 17-21.

50. Рєзнік Н. О. Взаємозв'язок психічного типу особистості з властивостями уваги у дітей старшого дошкільного віку : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 053 «Психологія»; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2024. 92 с.

51. Сингаївська І. В. Розвиток психологічної компетентності студентів методом соціально-психологічного тренінгу. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.). Київ: Університет "КРОК", 2020. С. 171–173.

52. Степаненко Л. В. Особливості взаємозв'язку механізмів психологічного захисту особистості з емоційними характеристиками. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 5(1). С. 124- 129.

53. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури, 2016. 280 с.

54. Суханов В. Ю. Базові категорії і систематизація психологічного знання. *Перспективи розвитку сучасної науки*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7-8 травня 2015 року). Ч. II. Херсон: «Гельветика», 2015. С. 31-33.

55. Суханов В. Ю. Рольовий підхід до дослідження темпераменту. *Психологія в Україні та за кордоном*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 травня 2015 року). Херсон: «Гельветика», 2015. С. 33-37.

56. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. Київ. ВД «Слово», 2014. 608 с.

57. Фурман О. Соціальні норми як психокультурний фактор життєдіяльності особистості [Текст]. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 179-198.

58. Хохліна О.П. Методологічні й теоретичні основи психології: навчальний посібник. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2014. 232 с.

59. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим. Київ. Наук. думка, 2016. 190 с.

60. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс: навч. посібник Київ. ВД «Професіонал», 2015. 656 с.

61. Чіп Р. С. Ціннісні орієнтації як механізми регуляції поведінки особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Випуск 18. С.12-13

62. Чорна Л.Г. , П. П. Горностай, О. В. Яремчук, В. І. Вус, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка], за наук. ред. Л. Г. Чорної; Проблемна взаємодія в групах: феноменологія, чинники, профілактика: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 112 с.

63. Чорна Л.Г., П. П. Горностай, В. І. Вус, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка. Психологія міжгрупової взаємодії у вимірах війни і миру : навчальний посібник; за наук. ред. Л. Г. Чорної; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс ЛТД, 2023. 146 с.

64. Чудновський В. Е. Психологічні складові оптимального сенсу життя. *Питання психології*. № 3. 2017. С. 3–15.

65. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Херсон. Прапор, 2017. 640 с.

66. Шапіро Л. В. Вплив психотипу на формування особистості психолога. *The influence of psychotype on the formation of a psychologist's personality*: кваліфікаційна робота магістра. Одеса, 2024. 93 с.

67. Швалб Ю. М. Психологічні механізми соціалізації особистості в онтогенезі : монографія. Харків, 2020. 214 с.

68. Шепель К. В. Особливості прояву копінг-стратегій особистості в процесі соціальної взаємодії. *Психолінгвістика*. Кіровоград, 2010. Вип. 5. С. 80-84.

69. Ядранський Д.М. Соціальна норма, її сутність, різновиди норм. Грані: *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський нац. ун-т, Центр соц.-політ.досліджень, 2009. №6. С. 122-126.

70. Anderson, M. H. «The role of group personality composition in the emergence of task and relationship conflict within groups». *Journal of Management & Organization*, 15(1), 2009. P. 82-96.

71. Connor-Smith J. K., Flachsbart C. Relations between personality and coping: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2007. Vol. 93(6). P. 1080–1107.

72. Dalia M. How Students' Big Five Personality Traits Manifest in Perceived Social Loafing Behavior. *The British Psychological Society*, 2022. 302 p.

73. Luhmann, M., Hofmann, W., Eid, M., & Lucas, R. E. (2018). Subjective well-being and adaptation to life events: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(3), 592–615.

74. Lykourantzou, I., Antoniou, A., & Naudet, Y. «Matching or Crashing? Personality-based Team Formation in Crowdsourcing Environments». arXiv preprint, 2015. 207 с.

75. Park H. “The relationship of team personality to team learning behavior”. *Korean Journal of Industrial and Organizational Psychology*, 58 teams, 2017. 387 p.

76. Planas-Sitjà, I., Deneubourg, J.-L., Gibon, C., & Sempo, G. *Group personality during collective decision-making: a multi-level approach*. Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences. Vol. 282, 2015. 112 p.
77. Saltzgaver, T. K. *Examining the Influence of Racial Self-identity on Black Adolescents' Psychological Well-Being: A Mixed-Methods Study Across Counties in Arizona and Florida*. Diss. The University of Arizona, 2024, P. 43–45.
78. Seemann, A. *The psychological structure of loneliness*. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(3), 2022. 1061 p.
79. Smith, E. R., & Mackie, D. M. *The Psychology of Social and Cultural Diversity*. Annual Review of Psychology, 72, 2021. P. 321-343,
80. Sonderby, L. C., & Wagoner, B. (2013). *Loneliness: An integrative approach*. Journal of Integrated Social Sciences, 3(1), 1–29.
81. Tajfel, H., & Turner, J. C. *Intergroup Conflict and Cooperation*. Psychology of Intergroup Relations, 39(1), , 2020. P. 102-119.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник для визначення акцентуацій характеру та темпераменту за методикою Л. Шмішека

Інструкція

Запропоновані запитання стосуються різних сфер Вашого життя. На кожне запитання потрібно відповідати «так» або «ні». Кожна відповідь має віддзеркалювати Вашу думку про себе. Це не дослідження розуму чи здібностей, тому тут немає ні поганих, ні гарних відповідей. Не затримуйтеся довго на одному питанні. Фіксуйте першу відповідь, яка спала Вам на думку.

Тестові завдання

1. Ви зазвичай спокійний, веселий?
2. Чи легко Ви ображаєтеся, засмучуєтеся?
3. Чи легко Ви можете розплакатися?
4. Чи багато разів Ви перевіряли наявність можливих помилок у Вашій роботі?
5. Чи були Ви в дитинстві таким самим відважним, як і Ваші ровесники?
6. Чи легко Ви переходите від радості до смутку і навпаки?
7. Чи любите Ви головувати у грі?
8. Чи бувають дні, коли Ви безпричинно на все злитесь?
9. Чи серйозна Ви людина?
10. Чи завжди Ви прагнете ретельно виконувати завдання викладачів?
11. Чи підприємливий Ви?
12. Чи скоро Ви забуваєте, якщо когось образили?
13. Чи вважаєте Ви себе м'якосердечним, чи вмієте співчувати?
14. Кинувши листа до поштової скриньки, перевіряєте Ви рукою, чи не затримався він у прорізі?
15. Чи прагнете Ви бути найкращим у навчанні, в гуртку, у спортивній секції?

16. Коли Ви були маленьким, чи боялися грози, собак?
17. Чи вважають Вас занадто старанним і акуратним?
18. Чи залежить Ваш настрій від домашніх і навчальних справ?
19. Чи можна сказати, що більшість Ваших знайомих Вас люблять?
20. Чи буває у Вас неспокійно на душі?
21. Вам зазвичай трошки сумно?
22. Чи доводилося Вам, переживаючи горе, ридати?
23. Вам важко затримуватися на одному місці?
24. Чи боретеся Ви за свої права, коли з Вами чинять несправедливо?
25. Чи доводилося Вам коли-небудь стріляти з рогатки в котів?
26. Чи дратує Вас, коли фіранка або скатертина висить (лежить) нерівно?
27. Коли Ви були маленьким, чи боялися залишитися один вдома?
28. Чи буває так, що Вам весело або сумно без причин?
29. Ви – один із найкращих студентів у групі?
30. Чи часто Ви веселитесь?
31. Чи легко Ви можете розізлитися?
32. Чи відчуваєте Ви себе деколи дуже щасливим?
33. Чи вмієте Ви розвеселяти друзів?
34. Чи можете Ви просто сказати комусь усе, що про нього думаєте?
35. Чи боїтеся Ви вигляду крові?
36. Чи охоче Ви виконуете громадські доручення?
37. Чи заступаєтеся Ви за тих, із ким вчинили несправедливо?
38. Вам моторошно увійти в порожню темну кімнату?
39. Вам більше до душі повільна і точна робота, ніж швидка і не така точна?
40. Чи легко Ви знайомитеся з людьми?
41. Чи охоче Ви виступаєте на урочистих зібраннях, вечірках?
42. Ви коли-небудь утікали з дому?
43. Ви коли-небудь засмучувався через суперечку з однокурсниками, викладачами настільки, що йти потім до університету не хотілося?

44. Чи здається Вам життя складним?
45. Чи можете Ви навіть у разі невдачі кепкувати з себе?
46. Чи прагнете Ви помиритися, якщо суперечка сталася не з Вашої вини?
47. Чи любите Ви тварин?
48. Ідучи з дому, чи доводилося Вам повертатися, щоб перевірити, чи не сталося чогось?
49. Чи здається Вам часом, що з Вами або Вашими рідними має статися щось лихе?
50. Чи залежить Ваш настрій від погоди?
51. Чи важко Вам відповідати на заняттях, навіть коли Ви знаєте відповідь?
52. Чи можете Ви, якщо Вас образять, почати битися?
53. Чи подобається Вам бути в компанії?
54. Якщо Вам не таланить, чи можете Ви впасти у розпач?
55. Чи можете Ви організувати гру, роботу?
56. Чи вперто Ви прагнете до мети, навіть якщо на шляху трапляються перешкоди?
57. Чи плакали Ви коли-небудь під час перегляду кінофільму, читання сумної книги?
58. Чи буває Вам важко заснути через якісь проблеми?
59. Чи підказуєте Ви, чи даєте списати?
60. Чи побоялися б Ви пройти ввечері сам через кладовище?
61. Чи слідкуєте Ви за тим, щоб кожна річ лежала на своєму місці?
62. Чи буває так, що Ви лягаєте спати з одним настроєм, а прокидаєшся з іншим?
63. Чи легко Ви звикаєте до нових ситуацій?
64. Чи турбує Вас головний біль?
65. Чи часто Ви смієтеся?
66. Якщо Ви не поважаєте людину, то чи можете поводитися з нею так, щоб вона цього не помітила?
67. Чи можете Ви зробити багато різних справ за один день?
68. Чи часто до вас ставляться несправедливо?
69. Чи любите Ви природу?

70. Виходячи з дому або лягаючи спати, перевіряєте, чи зачинені двері, чи вимкнене світло?
71. На Вашу думку, Ви боягуз?
72. Чи змінюється Ваш настрій за святковим столом?
73. Чи берете Ви участь у драматичному гуртку, чи любите читати вірші зі сцени?
74. Чи буває в Вас без особливої причини похмурий настрій, коли ні з ким немає бажання розмовляти?
75. Чи трапляється, що Ви думаєте про майбутнє зі смутком?
76. Чи бувають у Вас несподівані переходи від радості до печалі?
77. Чи вмієте Ви розважати гостей?
78. Чи довго Ви ображаєтеся?
79. Чи сильно Ви переживаєте, якщо горе сталося у Ваших друзів?
80. Чи часто Ви, коли були школярем, через помилку, виправлення переписували на аркуші в зошиті?
81. Чи вважаєш Ви себе недовірливим?
82. Чи часто Вам сняться сні жахів?
83. Чи виникало в Вас бажання вистрибнути у вікно або кинутися під машину?
84. Чи стає Вам веселіше, якщо всі довкола веселяться?
85. Якщо в Вас неприємності, то чи можете Ви тимчасово забути про них, не думати про них постійно?
86. Чи здійснюєте Ви під впливом алкоголю раптові, імпульсивні вчинки?
87. Зазвичай Ви небагатослівний, мовчазний?
88. Чи могли б Ви, беручи участь у театральному видовищі, настільки увійти в роль, що забули би, хто Ви є насправді?

Аналіз результатів

Із використанням ключів підраховується сума «сирих» балів за кожною шкалою (знак «-» перед ключем означає негативну відповідь). Збіг «+», а в деяких випадках «-» відповідей на певній шкалі з ключем оцінюється 1 балом. Добуток «сирого» балу (суми «збігів» відповідей з ключем) на коефіцієнт дає показник типу акцентуації.

Максимальний показник кожного типу акцентуації дорівнює 24 балам. Ознакою акцентуації, тобто високої вираженості даної властивості, вважається показник, що перевищує 12 балів. Якщо жодна властивість не виходить за межі 12 балів, то можна підрахувати середній показник за всіма 10 шкалами та звернути увагу на ті якості, значення яких перевищує цей середній показник. Поєднання акцентуєваних рис вимагає також спеціального аналізу на основі теорії К.Леонгарда.

Ключ

№ шкали	Тип акцентуації	Номер запитань кожної шкали	Коефіцієнт	«Сирі» бали (число збіжних із ключем відповідей)	Показник акцентуації (добуток «сирих» балів на коефіцієнт)
1.	Гіпертимний	(+) «Так»: 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77. (-) «Ні»: немає	3		
2.	Тривожний	(+) «Так»: 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82. (-) «Ні»: 5	3		
3.	Дистимічний	(+) «Так»: 21, 43, 44, 75, 87. (-) «Ні»: 30, 53, 65.	3		
4.	Педантичний	(+) «Так»: 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70,	2		

		80, 83. (-) «Ні»: 36.			
5.	Збудливий, неврівноважени Й	(+) «Так»: 8, 20, 31, 42, 52, 64, 74, 86. (-) «Ні»: немає.	3		
6.	Емотивний	(+) «Так»: 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79. (-) «Ні»: 25.	3		
7.	Застряглий, ригідний	(+) «Так»: 2, 10, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81. (-) «Ні»: 12, 46, 59.	2		
8.	Демонстративни й	(+) «Так»: 7, 15, 19, 29, 41, 63, 66, 73, 85, 88. (-) «Ні»: 9, 51.	2		
9.	Циклотимічний	(+) «Так»: 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84. (-) «Ні»: немає.	3		
10.	Екзальтований	(+) «Так»: 22, 32, 54, 76. (-) «Ні»: немає.	6		

1. Гіпертимний.

Людина характеризується надмірною контактністю, балакучістю, виразністю жестів і міміки. Вона енергійна, ініціативна, оптимістична. Водночас її легко вразити, роздратувати, вона кепсько переносить умови жорсткої дисципліни, вимушеної самотності, інколи не доводить до кінця розпочату справу і не може зосередитися на чомусь одному.

Вона любить керувати над товариством і вирізняється підвищеним тонусом, веселими, винахідливими й дотепними витівками. У трудовій діяльності її визначальні риси – винахідливість і багатство ідей.

2. Застряглий.

Ці люди характеризуються підвищеною здатністю до роздратування, стійкістю негативних афектів, підсвідомо завищеним честолюбством, хворобливою образливістю. За несприятливих умов можуть стати нетерплячими, незговірливими, за сприятливих – невтомними й цілеспрямованими працівниками.

3. Емотивний.

Люди легко піддаються впливу інших, постійно шукають нових вражень, легко спілкуються з незнайомими людьми, не витримують самотності, не схильні до лідерства, вкрай байдужі до свого майбутнього – живуть лише сьогоднішнім.

Людей цього темпераменту вважають м'якосердними. Вони жалісливіші від інших, більше розчулюються, відчувають особливу радість від спілкування з природою, з творами мистецтва. Інколи їх характеризують як людей задушевних. Почуття в них відображає міміка. Особливо характерна для них плаксивість: вони плачуть, розповідаючи про кінофільм із трагічним кінцем, про сумну повість.

4. Педантичний.

Цим людям притаманні акуратність, сумлінність, надійність у справах і занудство. Вагаються у винесенні рішень, нездатні до рішучих висновків.

За несприятливих умов педантичні особистості можуть захворіти на невроз нав'язливих станів, за сприятливих – стають зразковими працівниками з великим почуттям відповідальності за доручену справу.

1. Тривожний.

Цим людям притаманна тенденція переживати почуття власної неповноцінності, полохливість, сором'язливість. Вони часто очікують будь-яких неприємностей, навіть у звичних обставинах, рівень їх самооцінки децю занижений.

Такі люди вирізняються невпевненістю, у якій відчувається елемент покірності, приниження. Що яскравіше у тривожних (боягузливих) особистостей виявлена полохливість, то ймовірніша підвищена збудливість автономної нервової системи, яка підсилює соматичну реакцію страху через систему іннервації

серця.

2. Демонстративний.

Люди, схильні дотеатральності, авантюризму, до витіснення зі свідомості неприємних фактів свого життя; прагнуть бути в центрі подій, привертати до себе увагу. Надмірна контактність, здатність відчувати партнера, «вживання в роль», підвищена емоційність, егоїстичність, розвинута фантазія – ось основні риси таких людей.

Вони можуть вирізнятися видатними творчими досягненнями. У негативній картині акцентуації лікарі вбачають психопатію, а в позитивній – власне акцентуацію.

3. Циклотимічний.

Цим людям властиві періодичні зміни настрою залежно від зовнішньої ситуації: під час душевного піднесення вони поведуться за гіпертимним типом, під час спаду – за дистимічним.

Радісні події не лише викликають у таких людей радісні емоції, а й супроводжуються загальною картиною гіпертемії: жадобою діяльності, підвищеною балакучістю, «фонтаном» ідей. Сумні події викликають пригніченість, а також сповільненість реакцій і мислення.

4. Збудливий.

Притаманна імпульсивність поведінки, підвищена конфліктність, нетерпимість до інших людей. Інколи такі люди можуть проявляти жорстокість і піддаватися потягам. У міміці й словах вони демонструють роздратованість, відкрито заявляючи про свої вимоги. Із дріб'язкових приводів сваряться з керівництвом і співпрацівниками, через що часто змінюють місце роботи.

Виконуючи тяжку фізичну працю, збудливі люди отримують задоволення і мають вищі від інших показники.

5. Дистимічний.

Цим людям властивий низький рівень контактності, схильність до песимізму, небагатослівність. Вони ведуть відлюдний спосіб життя, рідко конфліктують з іншими, серйозні, сумлінні, віддані в дружбі, однак занадто пасивні та мляві. Їх легко розпізнають за сором'язливим і безрадісним виглядом. Міміка у них

маловиразна.

6. Екзальтований.

Таких людей спонукає до діяльності й заряджає енергією зовнішній світ. Вони уникають самотніх роздумів, потребують підтримки й визнання людей, мають багато друзів, комунікабельні, легко піддаються навіюванню. Охоче розважаються, схильні до непередуманих вчинків.

Такі люди тішаться радісними подіями і поринають у розпач від печальних. Захоплення й пориви можуть ніяк не пов'язуватися з особистими стосунками. Любов до музики, мистецтва, природи, захоплення спортом, переживання з релігійних мотивів, пошуку світогляду – все це проймає екзальтовану людину до глибини душі. Цим темпераментом часто наділені артистичні натури – художники, поети.

П'ятифакторний опитувальник особистісних рис (модель «Великої п'ятірки» Р. МакКреє та П. Коста в адаптації Л. Бурлачука

Інструкція

Прочитайте парні висловлювання і визначте, яке з двох альтернативних висловлювань вам найбільше підходить. Якщо підходить вислів, записане зліва від оціночної шкали, то використовуйте для оцінки цього висловлювання значення «-2» або «-1». Якщо вам підходить праве висловлювання, то воно оцінюється значеннями «2» або «1». Значення «-2» або «2» вибираються в тому випадку, якщо оцінюється висловлювання виражено сильно. Якщо це висловлювання виражено слабо (слабше), то вибирається значення «-1» або «1». У тому випадку, коли жодна з альтернатив вам не підходить, а підходить щось середнє між ними, то вибирається значення «0».

Вибране значення записується в бланк відповідей в лівий осередок.

Стимульний матеріал Тесту велика п'ятірка (Big five).

1. Мені подобається займатися фізкультурою	-2	-1				Я не люблю фізичні навантаження
2. Люди вважають мене чуйним і доброзичливою людиною	-2	-1				Деякі люди вважають мене холодним і черствим
3. Я в усьому ціную чистоту і порядок	-2	-1				Іноді я дозволяю собі бути неохайним
4. Мене часто турбує думка, що що-небудь може трапитися	-2	-1				«Дрібниці життя» мене не турбують
5. Все нове викликає у	-2	-1				Часто нове викликає у мене

мене інтерес						роздратування
6. Якщо я нічим не зайнятий, то це мене турбує	-2	-1				Я людина спокійна і не люблю метушитися
7. Я намагаюся проявляти дружелюбність до всіх людей	-2	-1				Я не завжди і не з усіма доброзичливий чоловік
8. Моя кімната завжди акуратно прибрана	-2	-1				Я не дуже намагаюся стежити за чистотою і порядком
9. Іноді я впадаю в розпач через дрібниці	-2	-1				Я не звертаю уваги на дрібні проблеми
10. Мені подобаються несподіванки	-2	-1				Я люблю передбачуваність подій
11. Я не можу довго залишатися в нерухомості	-2	-1				Мені не подобається швидкий стиль життя
12. Я тактовний по відношенню до інших людей	-2	-1				Іноді жартома я зачіпаю самолюбство інших
13. Я методичний і пунктуальний у всьому	-2	-1				Я не дуже обов'язкова людина
14. Мої почуття легко уразливі і ранимі	-2	-1				Я рідко тривожуся і рідко чогось боюся
15. Мені не цікаво, коли відповідь ясна	-2	-1				Я не цікавлюся речами, які мені не зрозумілі

заздалегідь						
16. Я люблю, щоб інші швидко виконували мої розпорядження	-2	-1				Я не поспішаючи виконую чужі розпорядження
17. Я поступливий і схильний до компромісів людина	-2	-1				Я люблю посперечатися з оточуючими
18. Я проявляю наполегливість, вирішуючи важке завдання	-2	-1				Я не дуже наполеглива людина
19. У важких ситуаціях я весь стискуюся від напруги	-2	-1				Я можу розслабитися в будь-якій ситуації
20. У мене дуже жива уява	-2	-1				Я завжди віддаю перевагу реально дивитися на світ
21. Мені часто доводиться бути лідером, проявляти ініціативу	-2	-1				Я швидше підлеглий, ніж лідер
22. Я завжди готовий надати допомогу і розділити чужі труднощі	-2	-1				Кожен повинен вміти подбати про себе
23. Я дуже старанний у всіх справах людина	-2	-1				Я не дуже стараюся на роботі
24. У мене часто	-2	-1				Я рідко відчував напругу,

виступає холодний піт і тремтять руки						супроводжуване тремтінням у тілі
25. Мені подобається мріяти	-2	-1				Я рідко захоплююся фантазіями
26. Часто трапляється, що я керую, віддаю розпорядження іншим людям	-2	-1				Я вважаю за краще, щоб хтось інший брав в свої руки керівництво
27. Я віддаю перевагу співпрацювати з іншими, ніж змагатися	-2	-1				Без суперництва суспільство не могло б розвиватися
28. Я серйозно і старанно відношуся до роботи	-2	-1				Я намагаюся не брати додаткові обов'язки на роботі
29. У незвичайній обстановці я часто нервую	-2	-1				Я легко звикаю до нової обстановки
30. Іноді я поринаю в глибокі роздуми	-2	-1				Я не люблю витратити свій час на роздуми
31. Мені подобається спілкуватися з незнайомими людьми	-2	-1				Я не дуже товариська людина
32. Більшість людей добрі від природи	-2	-1				Я думаю, що життя робить деяких людей злими
33. Люди часто довіряють мені відповідальні справи	-2	-1				Деякі вважають мене безвідповідальним

34. Іноді я відчуваю себе самотньо, сумно і все валиться з рук	-2	-1				Часто, що-небудь роблячи, я так захоплююся, що забуваю про все
35. Я добре знаю, що таке краса і елегантність	-2	-1				Моє уявлення про красу таке ж, як і у інших
36. Мені подобається купувати нових друзів і знайомих	-2	-1				Я вважаю за краще мати тільки кілька надійних друзів
37. Люди, з якими я спілкуюся, зазвичай мені подобаються	-2	-1				Є такі люди, яких я не люблю
38. Я вимогливий і суворий в роботі	-2	-1				Іноді я нехтую своїми обов'язками
39. Коли я сильно засмучений, у мене важко на душі	-2	-1				У мене дуже рідко буває похмурий настрій
40. Музика здатна так захопити мене, що я втрачаю відчуття часу	-2	-1				Драматичне мистецтво і балет здаються мені нудними
41. Я люблю перебувати в великих і веселих компаніях	-2	-1				Я віддаю перевагу усамітнення
42. Більшість людей чесні, і їм можна довіряти	-2	-1				Іноді я ставлюся підозріло до інших людей
43. Я зазвичай працюю сумлінно	-2	-1				Люди часто знаходять в моїй роботі помилки

44. Я легко впадаю в депресію	-2	-1				Мені неможливо зіпсувати настрій
45. Справжній витвір мистецтва викликає у мене захоплення	-2	-1				Я рідко захоплююся досконалістю справжнього витвору мистецтва
46. «Хворіючи» на спортивних змаганнях, я забуваю про все	-2	-1				Я не розумію, чому люди займаються небезпечними видами спорту
47. Я намагаюся проявляти чуйність, коли маю справу з людьми	-2	-1				Іноді мені немає діла до інтересів інших людей
48. Я рідко роблю необдумано те, що хочу зробити	-2	-1				Я вважаю за краще приймати рішення швидко
49. У мене багато слабостей і недоліків	-2	-1				У мене висока самооцінка
50. Я добре розумію свій душевний стан	-2	-1				Мені здається, що інші люди менш чутливі, ніж я
51. Я часто ігнорую сигнали, що попереджають про небезпеку	-2	-1				Я вважаю за краще уникати небезпечних ситуацій
52. Радість інших я поділяю як власну	-2	-1				Я не завжди поділяю почуття інших людей
53. Я зазвичай контролюю свої почуття і бажання	-2	-1				Мені важко стримувати свої бажання

54. Якщо я терплю невдачу, то зазвичай звинувачую себе	-2	-1				Мені часто «везе», і обставини рідко бувають проти мене
55. Я вірю, що почуття роблять моє життя набагато змістовніші	-2	-1				Я рідко звертаю увагу на чужі переживання
56. Мені подобаються карнавальні ходи і демонстрації	-2	-1				Мені не подобається перебувати в багатолюдних місцях
57. Я намагаюся поставити себе на місце іншої людини, щоб його зрозуміти	-2	-1				Я не прагну зрозуміти всі нюанси переживань інших людей
58. У магазині я зазвичай довго вибираю те, що надумав купити	-2	-1				Іноді я купую речі імпульсивно
59. Іноді я відчуваю себе жалюгідним людиною	-2	-1				Зазвичай я відчуваю себе потрібною людиною
60. Я легко «вживаюся» в переживання вигаданого героя	-2	-1				Пригоди кіногероя не можуть змінити мій душевний стан
61. Я відчуваю себе щасливим, коли на мене звертають увагу	-2	-1				Я скромна людина і намагаюся не виділятися серед людей

62. У кожній людині є щось, за що його можна поважати	-2	-1				Я ще не зустрічав людини, якого можна було б поважати
63. Зазвичай я добре думаю, перш ніж дію	-2	-1				Я не люблю продумувати заздалегідь результати своїх вчинків
64. Часто у мене бувають злети і падіння настрою	-2	-1				Зазвичай у мене рівне настрої
65. Іноді я відчуваю себе фокусником, глузує з людей	-2	-1				Люди часто називають мене нудним, але надійною людиною
66. Я привабливий для осіб протилежної пола	-2	-1				Деякі вважають мене звичайним і нецікавим людиною
67. Я завжди намагаюся бути добрим і уважним з кожною людиною	-2	-1				Деякі люди думають, що я самовпевнений і егоїстичний
68. Перед подорожжю я намічаю точний план	-2	-1				Я не можу зрозуміти, навіщо люди будують такі детальні плани
69. Мій настрої легко змінюється на протилежне	-2	-1				Я завжди спокійний і врівноважений
70. Я думаю, що життя - це азартна гра	-2	-1				Життя - це досвід, який передається наступним поколінням

71. Мені подобається виглядати зухвало	-2	-1		1;		У суспільстві я зазвичай не виділяюся поведінкою і модним одягом
72. Дехто каже, що я поблажливий до оточуючих	-2	-1				Кажуть, що я часто хвалюся своїми успіхами
73. Я точно і методично виконую свою роботу	-2	-1				Я віддаю перевагу «плисти за течією», довіряючи своїй інтуїції
74. Іноді я буваю настільки схвильований, що навіть плачу	-2	-1				Мене важко вивести з себе

Додаток В

Експрес-опитувальник «Показники толерантності» (авторська розробка

С. Пеклич)

Бланк методики

Інструкція : Оцініть, будь ласка, наскільки Ви згодні або не згодні з наведеними твердженнями, і відповідно до цього поставте галочку або будь-який інший значок навпроти кожного твердження:

№	Твердження	<i>Абсолютно не згоден</i>	<i>Не згоден</i>	<i>Скоріш за все не згоден</i>	<i>Скоріш за все згоден</i>	<i>Згідний</i>	<i>Повністю згідний</i>
1.	В змішаних подружжях зазвичай більше проблем, ніж в парах між людьми однієї національності.	6	5	4	3	2	1
2.	До кавказців буду відноситись краще, якщо вони поміняють свою поведінку.	6	5	4	3	2	1
3.	Це нормально, вважати, що свій народ є кращим, аніж інші народи.	6	5	4	3	2	1
4.	Я готовий прийняти в якості члена своєї сім'ї людину будь-якої національності.	1	2	3	4	5	6
5.	Я хочу, щоб серед моїх друзів були люди різних національностей.	1	2	3	4	5	6

I.	6.	До деяких націй та народів важко добре відноситись.	6	5	4	3	2	1
	7.	Я можу уявити чорношкіру людину своїм близьким другом.	1	2	3	4	5	6

		Результат :						
II.	8.	У ЗМІ може бути представлена будь- яка думка.	1	2	3	4	5	6
	9.	Бідні та безпритульні самі винні у своїх проблемах.	6	5	4	3	2	1
	10.	З неохайними людьми неприємно спілкуватися.	6	5	4	3	2	1
	11.	Всіх психічно хворих людей потрібно ізолювати від суспільства.	6	5	4	3	2	1
	12.	Біженцям потрібно помагати не більше, ніж всім іншим, так як у місцевих проблем не менше.	6	5	4	3	2	1
	13.	Для того, щоб навести лад у країні потрібна «сильна рука».	6	5	4	3	2	1
	14.	Туристи повинні мати ті ж самі права, що і місцеві мешканці.	1	2	3	4	5	6
	15.	Будь-які релігійні течії мають право на існування.	1	2	3	4	5	6
		Результат :						
	16.	Якщо друг зрадив, то потрібно йому помститися.	1	2	3	4	5	6
	17.	В суперечці може бути правильна лише одна точка зору.	6	5	4	3	2	1

	18.	Навіть якщо у мене є своя точка зору, я завжди готовий вислухати і інші думки.						
			1	2	3	4	5	6
III.	19.	Якщо хтось вчиняє зі мною грубо, я відповідаю тим самим.	6	5	4	3	2	1
	20.	Людина, яка думає не так як я дратує мене.	6	5	4	3	2	1
	21.	Мені діє на нерви безпорядок.	6	5	4	3	2	1
	22.	Я хотів би стати більш терпимою людиною, по відношенню до інших.	1	2	3	4	5	6
	Результат :							
Загальний результат :								

Обробка результатів

Для кількісного аналізу підраховується загальний результат, без поділу на субшкали.

Індивідуальна або групова оцінка виявленого рівня толерантності здійснюється за наступними ступенями:

22-60 – низький рівень толерантності. Такі результати свідчать про високу інтолерантність людини і наявності у нього виражених інтолерантнісних установок по відношенню до навколишнього світу і людей.

61-99 – середній рівень. Такі результати показують респонденти, для яких характерне поєднання як толерантних, так і інтолерантності рис. В одних соціальних ситуаціях вони ведуть себе толерантно, в інших можуть проявляти інтолерантність.

100-132 – високий рівень толерантності. Представники цієї групи мають виражені риси толерантної особистості. У той же час необхідно розуміти, що результати, що наближаються до верхньої межі (більше 115 балів), можуть свідчити про розмивання у людини «кордонів толерантності», пов'язаними, наприклад, з

психологічним інфантізмом, тенденціями до потурання, поблажливості чи байдужості. Також важливо враховувати, що респонденти, що потрапили в цей діапазон, можуть демонструвати високу ступінь соціальної бажаності (особливо якщо вони мають уявлення про погляди дослідника і цілях дослідження).

Для якісного аналізу аспектів толерантності можна використовувати поділ на субшкали:

I. Етнічна толерантність.

Субшкала «етнічна толерантність» виявляє ставлення людини до представників інших етнічних груп і установки в сфері міжкультурної взаємодії.

До 19 балів низький рівень;

20-31 – середній рівень;

32 і більше балів – високий рівень.

II. Соціальна толерантність.

Субшкала «соціальна толерантність» дозволяє досліджувати толерантні і інтолерантні прояви по відношенню до різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих людей), а також вивчати установки особистості по відношенню до деяких соціальних процесів

До 22 балів – низький рівень;

23-36 – середній рівень;

37 і більше балів – високий рівень.

III. Толерантність як риса особистості.

Субшкала «толерантність як риса особистості» включає пункти, що діагностують особистісні риси, установки і переконання, які в значній мірі визначають ставлення людини до навколишнього світу.

До 19 балів низький рівень;

20-31 – середній рівень;

32 і більше балів – високий рівень.

Методика вивчення спрямованості особистості, розроблена Б. Бассом

Інструкція для випробуваного

Опитувальний лист складається з 27 пунктів. По кожному з них можливі три варіанти відповіді: "а", "б", "в". З відповідей на кожен з пунктів виберіть той, який найкраще виражає вашу точку зору з даного питання. Можливо, що якісь - то варіанти відповідей здадуться вам рівноцінними. Проте ми просимо вас відібрати тільки один з них, а саме той, який найбільшою мірою відповідає вашу думку і найбільше цінний для вас. Букву, якою позначена відповідь ("а", "б", "в"), напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту (від I до 27) під рубрикою "Найбільше". Потім по кожному пункту виберіть відповідь, який найдалі відстоїть від вашої точки зору, найменш для вас цінний. Букву, якою позначена ця відповідь, знову напишіть на аркуші для запису відповідей з номером відповідного пункту, в стовпці під рубрикою "Найменше". Таким чином, для відповіді на кожне питання ви використовуєте дві букви, які й запишіть у відповідні стовпці. Решта відповідей ніде не записуються.

Намагайтеся бути максимально відвертими. Немає відповідей хороших чи поганих, тому не намагайтеся вгадати, який з них є правильним або кращим для вас.

Час від часу контролюйте себе: чи правильно ви записуєте відповіді, поруч чи з тими пунктами. У разі якщо ви виявите помилку, виправте її, але так, щоб напрямок було чітко видно.

ТЕСТОВИЙ МАТЕРІАЛ

1. Найбільше задоволення я отримую:

а) від схвалення моєї роботи; б) від свідомості того, що робота зроблена добре; в) від свідомості того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:

а) тренером, який розробляє тактику гри; б) відомим гравцем; в) обраним капітаном команди.

3. По - моему, кращим педагогом є той, хто;

а) проявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід; б) викликає інтерес до предмету, так що учні із задоволенням поглиблюють свої знання в цьому предметі; в) створює в колективі таку атмосферу, при якій ніхто не боїться висловити свою думку.

4. Мені подобається, коли люди:

а) радіють виконану роботу; б) із задоволенням працюють в колективі; в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. Я хотів би, щоб мої друзі:

а) були чуйні і допомагали людям, коли для цього є можливість; б) були вірні й віддані мені; в) були розумними і цікавими людьми.

6. Кращими друзями я вважаю тих:

а) з ким складаються хороші взаємини; б) на кого завжди можна покластися; в) хто може багато чого досягти в житті.

7. Найбільше я не люблю:

а) коли у мене що - щось не виходить; б) коли псується стосунки з товаришами; в) коли мене критикують.

8. По - моему, найгірше, коли педагог:

а) не приховує, що деякі учні йому не симпатичні, насміхається і жартує над ними; б) викликає дух суперництва в колективі; в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

а) проводити час з друзями; б) відчуття виконаних справ; в) коли мене за що - небудь хвалили.

10. Я б хотів бути схожим на тих, хто:

а) домігся успіху в житті; б) по - справжньому захоплений своєю справою; в) відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.

11. У першу чергу школа повинна:

а) навчити вирішувати завдання, які ставить життя; б) розвивати насамперед індивідуальні здібності учня; в) виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.

12. Якби у мене було більше вільного часу, то найохочіше я використав би його:

а) для спілкування з друзями; б) для відпочинку і розваг; в) для своїх улюблених справ і самоосвіти.

13. Найбільших успіхів я добиваюся, коли:

а) працюю з людьми, які мені симпатичні; б) у мене цікава робота; в) мої зусилля добре винагороджуються.

14. Я люблю, коли:

а) інші люди мене цінують; б) відчуваю задоволення від добре виконаної роботи; в) приємно проводжу час з друзями.

15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:

а) розповіли про будь-якому цікавій справі, пов'язаному з навчанням, роботою, спортом і т.п., в якому мені довелося брати участь; б) написали про мою діяльність; в) обов'язково розповіли про колектив, в якому я працюю.

16. Найкраще я вчуся, якщо викладач:

а) має до мене індивідуальний підхід; б) зуміє викликати у мене інтерес до предмета; в) влаштовує колективні обговорення досліджуваних проблем.

17. Для мене немає нічого гіршого, ніж

а) образа особистої гідності; б) невдача при виконанні важливої справи; в) втрата друзів.

18. Найбільше я ціную:

а) успіх; б) можливості доброї спільної роботи; в) здоровий практичний розум і кмітливість.

19. Я не люблю людей, які:

а) вважають себе гірше інших; б) часто сваряться і конфліктують; в) заперечують проти всього нового.

20. Приємно, коли:

а) працюєш над важливим для всіх справою; б) маєш багато друзів; в) викликаєш захоплення і всім подобаєшся.

21. По - моему, в першу чергу керівник повинен бути:

а) доступним; б) авторитетним; в) вимогливим.

22. У вільний час я залюбки прочитав би книги:

а) про те, як заводити друзів і підтримувати добрі стосунки з людьми; б) про життя знаменитих і цікавих людей; в) про останні досягнення науки і техніки.

23. Якби у мене були здібності до музики, я вважав за краще б бути:

а) диригентом; б) композитором; в) солістом.

24. Мені б хотілося:

а) придумати цікавий конкурс; б) перемогти в конкурсі; в) організувати конкурс і керувати ним.

25. Для мене найважливіше знати:

а) що я хочу зробити; б) як досягти мети; в) як організувати людей для досягнення мети.

26. Людина повинна прагнути до того, щоб:

а) інші були задоволені ним; б) головним чином виконати своє завдання; в) його не потрібно було дорікати за виконану роботу.

27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:

а) в спілкуванні з друзями; б) переглядаючи розважальні фільми; в) займаючись своєю улюбленою справою.

КЛЮЧ

номер судження	Я	Про	Д	номер судження	Я	Про	Д
1	а	в	б	15	б	В	а
2	б	в	а	16	а	В	б
3	а	в	б	17	а	В	б

4	в	в	а	18	а	Б	в
5	б	а	в	19	а	Б	в
6	в	а	про	20	в	Б	а
7	в	б	а	21	б	А	в
8	а	б	в	22	б	А	в
9	в	а	б	23	в	А	б
10	а	в	б	24	б	В	а
11	б	в	а	25	а	В	б
12	б	а	в	26	в	А	б
13	в	а	б	27	б	А	в
14	а	в	б				

Додаток Д

Анкета «Вплив психотипу особистості на поведінку в соціальній групі»

Шановний респонденте!

Мета цієї анкети – дослідити вплив особистісних характеристик (психотипу) на поведінку людини в групі. Ваша участь є добровільною, а всі відповіді будуть використовуватися лише для наукового аналізу і залишаться анонімними. Будь ласка, відповідайте чесно та об'єктивно, обираючи варіанти відповідей, які найбільш точно відображають вашу поведінку та досвід.

1. Стать:

Чоловіча

Жіноча

2. Вік: _____ років

3. Місце роботи / навчання: _____

4. Посада / рід діяльності: _____

5. Стаж роботи / навчання в колективі:

до 1 року

1–3 роки

3–5 років

понад 5 років

6. Як ви зазвичай поведетеся в колективі? (можна обрати декілька варіантів)

Ініціативно, пропоную нові ідеї та рішення

Підтримую інших, дотримуюсь правил колективу

Уникаю конфліктів, намагаюся не виділятися

- Часто конфліктую або висловлюю свою думку різко
- Інше: _____
7. Як ви реагуєте на стресові або конфліктні ситуації в групі?
- Швидко пристосовуюсь і шукаю компроміс
- Замислююсь над проблемою, але не вступаю в конфлікт
- Моя поведінка стає імпульсивною або емоційною
- Інше: _____
8. Які фактори, на вашу думку, найбільше впливають на вашу поведінку в групі? (можна обрати декілька варіантів)
- Вплив керівника або лідера групи
- Вплив колег або однолітків
- Мій характер та психотип
- Робочі/навчальні завдання та обставини
- Інше: _____

Дякуємо за вашу участь у дослідженні! Ваш внесок дуже важливий для наукового аналізу та висновків щодо впливу психотипу на поведінку в соціальних групах.

Додаток Е

Модульна структура програми оптимізації взаємодії в соціальній групі

Назва модуля	Мета	Основні завдання	Зміст і форми роботи	Очікувані результати
Діагностико-мотиваційний модуль	Визначити вихідний рівень групової взаємодії, комунікативних умінь, рівень довіри та згуртованості; сформувати мотивацію до участі у програмі.	- Провести психодіагностику; - Ознайомити учасників із метою програми.	Опитувальник и (Роджерс–Даймонд, психотипи за Юнгом), вправи «Знайомство», «Правила групи», «Мої очікування».	Учасники усвідомлюють мету програми, рівень власної комунікативної компетентності, знижується тривожність і напруження в групі.
Пізнавально-рефлексивний модуль	Поглибити самопізнання учасників, допомогти усвідомити власний психотип, стиль спілкування та взаємодії з іншими.	- Розвиток саморефлексії; - Усвідомлення власних сильних і слабких сторін у комунікації;	Міні-лекція «Психотипи і стилі спілкування», вправа «Мій тип у дії», робота в парах, групова дискусія «Що заважає порозумінню».	Розвиток саморозуміння, прийняття індивідуальних відмінностей, зростання толерантності у спілкуванні.

Комуникативно-розвивальний модуль	Формування навичок ефективного спілкування та активного слухання.	- Тренування вербальної і невербальної комунікації.	Вправи «Активне слухання», «Дзеркало», «Я–повідомлення», рольові ігри «Складна розмова», дискусії.	Поліпшення комунікативних навичок, розвиток емпатії, формування довіри й відкритості.
Конфліктологічно-корекційний модуль	Розвинути навички конструктивного розв'язання конфліктів і зниження емоційної напруги у взаємодії.	- Усвідомлення типових причин конфліктів; - Відпрацювання стратегій мирного вирішення суперечок; - Формування навичок емоційної саморегуляції.	Міні-лекція «Конфлікт як ресурс розвитку», рольові ігри «Пошук компромісу», вправа «Коло примирення», тренінг емоційної регуляції.	Зменшення конфліктності, розвиток стресостійкості, формування культури спілкування та взаємоповаги.
Рефлексивно-завершальний модуль	Узагальнення набутого досвіду, аналіз змін у взаємодії, оцінка	- Провести повторну діагностику; - Стимулювати усвідомлення індивідуальног	Вправи «Зворотний зв'язок», «Моє відкриття», повторне	Підвищення згуртованості, позитивна динаміка показників комунікативн

	ефективності програми.	о розвитку; - Закріпити позитивні зміни у груповій динаміці.	тестування, групова дискусія, створення «Колажу досягнень».	ої компетентності, формування готовності до подальшої ефективної взаємодії.
--	------------------------	---	---	---